

თქ 8951
2

მ. თაყაიშვილი.

პარიზის ნაციონალური ბიბლიოთეკის ქართული
ხელნაწილები და ოცი ქართული საიდუმლო
დამწერლობის ნიშანი.

E. TAKAICHVILI

*Les manuscrits Géorgiens de la Bibliothèque Nationale
de Paris et les vingt alphabets secrets Géorgiens.*

პარიზი
1933

ე. ქ. თ ა ყ ა ი ძ ვ ი ლ ი.

პარიზის ნაციონალური ბიბლიოთეკის ქართული
ხელნაწილები და ოცნი ქართული საიდუმლო
დამწერლობის ნიშანი.

E. TAKAÏCHVILI

*Les manuscrits Géorgiens de la Bibliothèque Nationale
de Paris et les vingt alphabets secrets Géorgiens.*

პ ა რ ი ს ი

1933

წინასიტყვაობის მაგიერ.

წინამდებარე წიგნაკი შედგენილი იყო 1922 წელს. პირველი 16 გვერდი დაიბეჭდა 1929 წელს, მაგრამ შემდეგ იძულებული ვიყავით შეგვეჩერებია გამოცემა. ესლა იბეჭდება უფრო შემოკლებულად ვიდრე განზრახული იყო. ყველა ის მინაწერები მსგავსი ხელნაწერებისა, რომელნიც მოიპოვებინ ჩემს მიერ შედგენილს «ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოების ბიბლიოთეკის ხელნაწერთა აღწერაში», გამოვუშვით. გამოვუშვით აგრეთვე ალაპები და მრავალი მინაწერები თისელის მონასტრის სვინაქსარისა (№ 4) და ცალკე სტატიები სამდივნო წიგნისა (№ 26).

გარდა ამისა ჩემს მოვალეობად ვხადი უღრმესი მადლობა გამოვუცხადო ჩემს ყოფილ მოწაფეს ბ-ნ არჩილ მეტრეველს, რომელმაც ამ გამოცემის ხარჯი იკისრა და რომელსაც სავსებით შეგნებული აქვს აუცილებელი საჭიროება ამგვარი ძეგლების გამოცემისა და მზათ არის განახორციელოს კიდევ უფრო დიდ მნიშვნელოვანი გამოცემანი.

გქ. თაყაიშვილი.

10 თებერვალი, 1933 წ.

**პარიზის ნაციონალურ ბიბლიოთეკის ქართული
ხელნაწილები და ოცი ქართული საიდუმლო
დამწერლობის ნიშანი.**

პარიზის ნაციონალურ ბიბლიოთეკაში მოიპოვება სულ 26 ქართული ხელნაწერი. ეს რიცხვი იყო ასი წლის წინეთ, ბროსეს დროსაც. შემდეგ ამ დარგში ბიბლიოთეკას არაფერი შეუძენია. პარიზის ქართულ ხელნაწერებს დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა და აქვს დღესაც ჩვენთვის. აქ დაცულია რამოდენიმე იშვიათი ხელნაწერი, რომელთა ცალი ან სულ არ არის ან ცოტა მოგვეპოება ცნობილ წიგნთსაცავებში. პარიზის ხელნაწერებმა დიდი სამსახური გაუწიეს მ. ბროსეს. მათი საშვალეებით მ. ბროსემ მიჰყო ხელი ქართული ენის, ლიტერატურის და ისტორიის შესწავლას. თითქმის თითოეული ხელნაწერი გახდა საგნათ ბროსეს შესწავლისა. ცნობები მათ შესახებ გაპნეულია ბროსეს შრომებში, განსაკუთრებით იმ სტატიებში, რომელნიც «სააზიო ეურნალის» წიგნებში იბეჭდებოდა 1927-1837 წლებში. შემდეგ ეს ხელნაწერები აღწერა ალ. ხანანაშვილმა ორჯერ. ერთხელ «ივერიაში» მოკლეთ და შემდეგ უფრო ვრცლად ეურნალ «მომბეში» (1898 წ., XXIV)*).

*) ამ «მომბის» ნომერი აქ პირიწში ვერ ვიშოვე და ბატონმა რობერტ ბლექმა მომაწოდა ალ. ხანანაშვილის სტატია ფოტოგრაფიულად გადაღებული, რისთვისაც დიდ მადლობას ვსწირავ.

უკანასკნელ შრომაში ალ. ხახანაშვილი იხსენიებს რა, რომ ბროსეს პატარ პატარა სტატიებში განურჩევია პარიზში ჩვენი სიტყვიერების ნაშთი, განაგრძობს: თვით პარიზის ხელნაწერები კი დაახლოვებით არავის შეუსწავლია, ამ რამდენისამე წლის წინად მე დავბეჭდე «ივერია»-ში მოკლე განხილვა პარიზის ხელნაწერებისა. ახლა, რადგანაც უფრო დაბეჯითებით გადავათვალიერე იგინი, შემძლიან მკითხველს ვრცელი ცნობა მივაწოდო» (გ. 3).

1908 წ. პარიზში დაიბეჭდა ფრანგულად «აღწერა ნაციონალურ ბიბლიოთეკის სომხურ და ქართულ ხელნაწერებისა» შედგენილი ფრედერიკ მაკლერისა და გამოცემული ერნესტ ლერუს მიერ. მაკლერი ცნობილი არმენისტი. ქართული ხელნაწერების აღწერის დროს ის უჩვენებს ბროსეს შრომებს და აგრეთვე ემყარება ალ. ხახანაშვილის ცნობებს ყურნალ «მოამბეში» დაბეჭდილს.

ყველა ზემო თქმულის შემდეგ მე აღარ მეგონა დამჭირდებოდა ამ ხელნაწერების ხელახლა განხილვა, მაგრამ, როგორც ქვემოთ მკითხველი დაინახავს, ეს საჭირო აღმოჩნდა. გარეგანი აღწერა ხელნაწერებისა ფ. მაკლერის მიერ შედგენილ კატალოგში სრული და ჯეროვანია, ამიტომ მას არ შევხებით, შინაარსის აღნუსხვა ძლიერ სუსტობს, ხოლო უთარილო ხელნაწერების დროს განმარტება, იშვიათი გამონაკლისის გარდა, სულ შემცდარია, თარიღიანი ხელნაწერებიც ზოგჯერ შეცდომით არის აღნიშნული. სშირად ალ. ხახანაშვილი ბროსეს მიერ სწორედ წაკითხულს ამახინჯებს, და მაკლერი მას იმეორებს. ამ შეცდომების შესწორება აქვს მიზნათ ამ შრომას.

მაგრამ ერთი დიდი მნიშვნელობა პარიზის ხელნაწერებისა იმაშიაც მდგომარეობს, რომ ესენი გვაძლევენ გასაღებს ოცი ქართული კრიპტოგრაფისა ანუ საიდუმლო დამწერლობისა, რომელსაც ბროსემც მიმქცია დიდი ყურადღება, მაგრამ ჩვენი მეცნიერების მიერ შეუმჩნეველი დარჩა. ალ. ხახანაშვილი ამ ნიმუშებს სრულიად არ იხსენიებს.

პატივცემული პროფესორი ივ. ჯავახიშვილი თავის ახალ შრომაში «ქართული დამწერლობათა მცოდნეობა ანუ პალეოგრაფია, ტფილისი 1926 წ.» აღნუსხავს თუ რა არის გაკეთებული ქართულს საიდუმლო დამწერლობაში (გვ. 129-133) და აცხადებს, რომ აკად. მ. ბროსეს ნათქვამი აქვსო, რომ ბევრი სხვადასხვა საიდუმლო ანბანის ნიმუში ჰქონია ხელთაო, მაგრამ არც ერთს მაგალითს ბროსეს მიერ გამორკვეულ კრიპტოგრაფისა არ უჩვენებს. აგრეთვე პროფ. აკაკი შანიძე უშვალოდ არკვევს ერთ კრიპტოგრაფს (იხ. ქართული კრიპტოგრაფიის ახალი ნიმუშები. საქართველოს მუზეუმის მოამბე, I, ტფილისი 1922, გვ. 63-68), რომლის სახელწოდებას განმარტავს მხოლოდ მას შემდეგ, რაც ივ. ჯავახიშვილმა ფარსადან გორგიჯანიძის მიერ შემოღებული ანჯანური კრიპტოგრაფი დაბეჭდა თავის პალეოგრაფიაში. აკაკი ამბობს, ერთ-ერთ სისტემას, რომელიც ჩემ მიერაა ამოშიფრული, (საქ. მუზ. მოამბეში) შეიძლება ანჩინურის სახელი დაერქვას, ფარსადან გორგიჯანიძის ანჯანურის ანალოგიით (აკაკი შანიძე. კრიპტოგრაფიული მასალები. მიმომხილველი. საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების ორგანო. I, ტფილისი 1926, გვ. 237). აქვე აკაკი შანიძეს მოყავს ნიმუშები რამოდენიმე სხვა მისგან გარჩეულის კრიპტოგრაფებისა (გვერ. 238-243). ბროსეს შრომა ამ კრიპტოგრაფების შესახებ, რომელიც მოთავსებულია Journal Asiatique-ში 1834, Septembre t. 14, p. 244-248, შეუმჩნეველი რჩება პატივცემულ მეცნიერთათვის (ეტყობა ეს წიგნი არ მოიპოება ტფილისის წიგნთსაცავებში), შეუმჩნეველი რჩება, რომ ბროსეს დროთგან ცნობილია არა თუ ანჩინური და ანჯანური, არამედ ანჰოეური და ანრეურიც. თუ ეს ოთხი კრიპტოგრაფი გამორკვეული იყო ბროსეს მიერ და მათი გამოყენება შეეძლო მკლევარს, სამაგიეროთ შეუძლებელი იყო გამოყენება დანარჩენი 16 კრიპტოგრაფისა, რომელნიც შეიცავენ ამდენივე განცალკევებულს ანბანს, ვინაიდან, თუმცა მათ არსებობას ბროსე აღნიშნავს, მაგრამ პალეოგრაფიულად მოყვანილი არა

აქვს და უამისოდ მათი გამოყენება შეუძლებელი რჩებოდა. ბროსე თვით ამბობს: tous ces alphabets, excepté les quatre derniers (ანჩინური, ანჯანური, ანჰოეური, ანრეური), me paraissent difficiles à tracer, et par là peu commodes pour le but que l'on se propose (p. 248-249).

ჩვენი მიზანია ეს ნაკლი შევავსოთ და მკლევართ მივსცეთ საშვალ ება გამოიყენონ იგინი. ამიტომ ვათავსებთ ყველა კრიპტოგრაფებს ხუთ ტაბულაზე იმ ზომით და სახით, როგორც დედანშია (იხ. ტაბ. I, II, III, IV და V).

გასაღები ანჩინურისა წარმოდგენილია № 15 (ძველი ფონდი II) ხელნაწერში ნაციონალური ბიბლიოთეკისა, რომელიც შეიცავს შინაარსით გალექსილს ბარამიანს. აქ ბოლოს სხვა და სხვა ლექსებთა შორის ასეთი მინაწერია:

«ამას ანჩინური ეწოდების:

აჩ. ბც. გძ. დწ. ეჟ. ვხ. ზჯ. ლთ.

ირ. კს. ლტ. მუ. ნფ. ქჯ.

ლღ. ყბ. შჟ.

ესენი ერთმანერთის ნაცვლად დაისმის».

როგორც მკითხველი ხედავს აქ კრიფტოგრაფად ნახმარია ჩვეულებრივი ანბანი, მხოლოდ ასოთა მნიშვნელობა შეცვლილია. ვინაიდან ქართულში ეს კრიპტოგრაფი იწყება აჩ, ესე იგი ა და ჩ ერთიმეორეს მაგიერ იხმარება, ამიტომ ამას ანჩინური დარქმევია. რასაკვირელია, თუ სხვა ამგვარი სისტემა იქნებოდა შემოღებული, იმასაც ამის ანალოგიით უნდა დარქმეოდა იმ ასოების შეერთებული სახელი, რომლებითაც ეს სისტემა იწყებოდა. და მართლაც ყოფილა ჩვენში სხვა ამგვარი სისტემები. ნაციონალურ ბიბლიოთეკის მეორე ხელნაწერი № 1 გვაძლევს ჩვენ გარდა ანჩინურისა კიდევ სამს ასეთ სისტემას: ანჯანურს, ანჰოეურს და ანრეურს. მართალია ამ სისტემებს სახელები არ უწერია ჩვენს ხელნაწერში. მაგრამ თვით სისტემები განცალკავებულათ არის წარმოდგენილი ტაბულაზე (იხ. ტაბ. I) შემდეგის სახით:

ანჩინური	ანჯანური	ანკოეური	ანრეური
აჩ	აჯ	აჲ	არ
ბც	ბჲ	ბჰ	ბს
გძ	გხ	გჯ	გტ
დწ	დჷ	და	დუ
ეჷ	ეწ	ეხ	ეფ
ვხ	ვძ	ვჷ	ვქ
ზ,ი	ზც	ზწ	ზღ
ცთ	ცჩ	ცძ	ცყ
ირ	თშ	თც	თშ
კს	იყ	იჩ	იჩ
ლტ	კღ	კშ	კც
მუ	ლქ	ლყ	ლძ
ნფ	მფ	მღ	მწ
ოღ	ნუ	ნქ	ნჷ
პყ	ოტ	ოფ	ოხ
ყშ	პს	პუ	პჲ
ქჯ	ყრ	ჟტ	ჟჯ
		რს	

საერთოთ უნდა შევნიშნოთ: ასოები ა და Ⴛ არც ერთს ამ ოთხ კრიპტოგრაფიულ ნახმარს არ არის, კ და Ⴛ: იხმარებიან მხოლოდ ანკოეურში და სხვებში არა.

ანრეურს აქვს მიწერილი დედანში წითლურით: ანტონი კწისა (იხ. ტაბ. 1), და უნდა ვიფიქროთ, რომ ეს ეკუთვნის ანტონ I კათალიკოსს.

1. პირველი კრიპტოგრაფი ანჩინური. ეს კრიპტოგრაფი ყველაზე ძველი უნდა იყოს, ვინაიდან ის გვხვდება უკვე მეათე საუკუნის ხელნაწერებში (იხ. აკაკი შინიძე, კრიპტოგრაფიული მასალები, მიმომხილველი 1, 233. კ. კეკელიძე-ქართული ლიტერატურის ისტორია, 1, 158), აგრეთვე მეთექვსმეტე, მეჩვიდმეტე და მეთვრამეტე საუკ. ხელნაწერებში (საქ. მუზეუმის მოამბე, 1, 65-68). ანჩინურის კრიპტოგრაფით შესრულებული მინაწერები მოიპოვება კიდევ ერთს ერთს მე-

თვრამეტე საუკუნის დასაწყისის მინიატურულ სახარებაში, რომელიც ჩვენ ვიპოვნეთ პარიზში ერთს ანტიქვართან სხვა რამოდენიმე ქართულ ნივთთან ერთად. ამ ხელნაწერში სიტყვა ა^ნ (ამინ) მოყვანილია ორ სხვა და სხვა ადგილს ამ სახით: ჩ^ნფ, რაც ანჩინურათ ნიშნავს ა^ნ (ამინ) და კიდევ ერთს ადგილს ასეთი მინაწერია (ქარაგმებს ვხსნით):

წმიდაო ლუკა მახარებელო
მეოხ მეყავ წინაშე ქრისტესა ყოვლად
ცოდვილსა ამისსა მწ-
ერალსა ლღმფჩკ

უკანასკნელი სიტყვა ანჩინურად არის მოყვანილი, მაგრამ დაშვებულია შეცდომა: ღ-ის მაგიერ უნდა იყოს ორივე ადგილას ყ. და მაშინ გამოვა: პაპუნას.

2. მეორე კრიპტოგრაფი ანჯანური, შემოღებულია ისტორიკოსის ფარსადან გორგიჯანიძის მიერ, რასაც მოწმობს თვით ფ. გორგიჯანიძის მინაწერი:

ქ. ვისაც სამალავათ ერთმანეთთან წიგნის მიწერა გინდოდეს, ამას ქვეით, რომ ანჯანის ანბანი დაიწერების, ან ზეპირათ ისწავლეთ და დაიმახსოვრეთ და ან ანჯანის ანბანი თან იქონიეთ ხოლმე. იმით მისწერდეთ და ან მოგწერდენ წაიკითხვის. ფარსადან გორგიჯანიძეს შეუწყვია. რაც ასო თქმასა და გაგონებას მოუწოდების, ყველა არის. ანჯანის ანბანი ეს არის:

ქ. აჯ. ბხ. გა. დჭ. ეწ. ვძ. ზც. ჰჩ. თზ. იყ. კღ. ლქ. მფ. ნუ. ოტ. პს. რჟ. (იხ. მოსე ჯანაშვილი: ფარსადან გორგიჯანიძე და მისი შრომანი, ტფილისი 1896, გ. 72).

მიუღებლად მიგვაჩნია მოსაზრება პატივცემულ პროფესორის ივანე ჯავახიშვილისა თითქოს «ფარსადან გორგიჯანიძე არ უნდა იყოს მომგონებელი ანჯანისა. არამედ ან განმარტებული ძველის და მივიწყებულის სისტემისა ან სხვა ქვეყნის მაგალითის მიმბაძველი». მამბაძველობა სხვა ქვეყნის მაგალითებისა ყველა კრიპტოგრაფზე შეიძლება ითქვას, მაგრამ შემოღება და შეწყობა ანჯანურისა კი ფარსადან გორგიჯანიძის საქმეა და არა გვაქვს არავითარი საბუთი არ დაუჯეროთ,

როდესაც ავტორი სწერს «ფარსადან გორგიჯანიძეს შეუწყვი-
აო». ანჯანური შემოღებულია ანჩინურის ანალოგიით. მიუ-
ღებლად უნდა ჩაითვალოს აგრეთვე აზრი, ვითომც მეჩვიდმე-
ტე საუკუნეში საზოგადოთ საიდუმლო ანბანი ანჯანის მახე-
ლით ყოფილიყოს ცნობილი, ანჯანის ანბანი ანუ ანჯანური
როგორც სამართლიანათ შენიშნავს აკაკი შანიძე (მიმოხილ-
ვანი 1,237), მხოლოდ ერთი სახეა საიდუმლო დამწერლობისა,
ისე როგორს ანჩინური, ანკოეური და ანრეური. მეორეს
მხრით მიუღებელია თვით აკაკი შანიძის აზრიც, ვითომც ფარ-
სადან გორგიჯანიძის დროს ქართულ მხედრულ ანბანში უკა-
ნასკნელ ასოდ ჯ იჯდა და არა ჰ, რომელიც მერვე ადგილ-
ზე იყო გადმონაცვლებული (მიმოხილველი 1. გ. 237, შენ. 4).
ანჩინურის და ანრეურის არსებობა საბუთს გვაძლევს, რომ
ასეთი სისტემისათვის სავალდებულო არ ყოფილა უსათუოთ
უკანასკნელი ასო აედოთ. ამას გარდა უკანასკნელი ასო ქარ-
თული ანბანისა მ: არის და არა ჰ. ჩვენს ტაბულაზე ანჯანურ-
ში სწორად არის წარმოდგენილი ზჱ და არა ჰჱ, აგრეთვე ბჱ
და გბ, ბზ-ის და გჱ-ის მაგიერ მ. ჯანაშვილის გამოცემისა. არე-
ვა ერთმანეთში ზ და ჰ, Ⴛ და ხ-ისა ხშირია ბოლო საუკუნე-
ების ხელნაწერებში და აიხსნება მით, რომ ზ დაკარგა თავის
ძველი ხასიათი დიფტონგისა და Ⴛ ბგერით აღარ განირჩეოდა
ხ-ისაგან. ჰ ხმარება ზ-ს მაგიერ ხშირია ხელნაწერებში და სი-
გელ-გუჯრებში, ნამეტნავად ქორონიკონის რიცხვებში.

3. მესამე კრიპტოგრაფი, ანკოეური, უნდა იყოს შემო-
ღებული ანჯანურის შემდეგ, მაშასადამე მეჩვიდმეტე, მეთვ-
რამეტე საუკუნეში, მაგრამ ვისგან არა სჩანს.

4. მეოთხე კრიპტოგრაფი, ანრეური, როგორც მოხსე-
ნებული იყო, უნდა ეკუთვნოდეს ანტონ I კათალიკოსს და ეს
რიცხვით უკანასკნელი კრიპტოგრაფი უნდა იყოს ქართულში
მთელ იმ სისტემისა, რომელსაც ატბაშური (atbache) ეწოდე-
ბა და რომელიც ასოთა მნიშვნელობით უკუღმა მობრუნე-
ბულს ანბანს წარმოადგენს. (იხ. ივ. ჯავახიშვილი, ქართული
პალეოგრაფია, გვ. 13). მაშასადამე ატბაშურს სისტემას ქარ-

თულში ეკუთვნიან ანჩინური, ანჯანური, ანპოეური და ანრე-ური. მართალია ანჩინურში ასოთა ფონეტიკური მნიშვნელობის შეცვლის გარდა ასოთა რიცხვითი მნიშვნელობაც არის თითქო მიღებული მხედველობაში, ისე იგი, ის ასოები, რომელთა რიცხვითი მნიშვნელობაც ერთეულებს წარმოადგენს, ნახმარია იმ ასოების ნაცვლად, რომელნიც შესაბამისად ათასეულებს გამოხატავენ და წინაუკმო, ხოლო ათასეულის ასოები ასეულებისას ენაცვლებიან შესაბამისად (აკაკი შანიძე, საქარ. მუზეუმის მოამბე I 64-65), მაგრამ ეს არ უშლის რომ ანჩინურიც ატბაშური სისტემას მივაკუთვნოთ. აქ უნდა შევნიშნოთ კიდევ, რომ ის არევა ერთმანეთში ზ და ჰ-სი, რომელიც აკაკი შანიძის (გვ. 65) და ივ. ჯავახიშვილის (გვ. 131) ნიმუშებშია წარმოდგენილი ჩვენსაში არ არსებობს. საზოგადოთ ამჩინურიც და ანჯანურიც ჩვენს ტაბულებზე უფრო სწორად და სისტემატიურად არის წარმოდგენილი, ვიდრე სხვა დღემდის ცნობილებში.

ამ ოთხი ატბაშური სისტემის ნიმუშების გარდა, ჩვენს ხელნაწერში წარმოდგენილია კიდევ 16 სხვა კრიპტოგრაფი. ესენი ეკუთვნიან მეორე სისტემას კრიპტოგრაფისა, რომელიც აღინიშნება განცალკავებულის ანბანით. აქ 16 კრიპტოგრაფი ამავე რიცხვით განცალკავებულის საიდუმლო ანბანით არის წარმოდგენილი. ზოგს მათგანს შესატყვისი ნიშანი მხედრულის ანბანით თითეულის ასოს ზემოთ უწერია (ასეთებია მე-5, მე-18, მე-19 და მე-20, იხ. ტაბ. I და V) და მისი გასაღები ცხადია. სხვებს შესატყვისი მნიშვნელობა არ უწერია, მაგრამ ეტყობა ყველა ანბანის რიგზეა დალაგებული და შესატყვისის ჩვენება არც ისე ძნელია, ნამეტნავად როდესაც ანბანი სრულად არის წარმოდგენილი, ან ცოტა ნიშნები აკლია. უმეტეს შემთხვევაში პირველ რიგში აკლია მ და ჯ, შემდეგ კ, ჰ და ლ. უფრო ძნელია გამოცნობა, როდესაც ბევრი ნიშანი აკლია. ასოები ამ ანბანებისა ამოღებულია სხვა და სხვა უცხო ანბანისაგან, ზოგი გადაკეთებულია, ზოგში შერეულია ქართული ანბანი, მხედრული და ხუცური. ასოები ხან თავისივე

მნიშვნელობით არის წარმოდგენილი, ხან შეცვლილი მნიშვნელობით. ზოგ მათგანს გვერდზე წითლურით უწერია, თუ ვის ეკუთვნის ეს თუ ის სამალავი ანბანი. მაგალითად მეექვსეს უწერია: «არჩილისა» (ტაბ. II) და უნდა ვიფიქროთ, რომ ეს ცნობილს არჩილ მეფეს ეკუთვნის მე-17 საუკუნისა. მეშვიდე კრიპტოგრაფს უწერია: «კაჭუფხაური», მერვეს: «თაქალთინთა», მეცხრეს: «სულხანისა», ეს უნდა ეკუთვნოდეს საბასულხან ორბელიანს, მეათე: «ჩხეიძისა», უნდა იგულისხმებოდეს ისტორიკოსი სეხნია ჩხეიძე, მეთერთმეტეს «მუხრანელთა», უნდა ეკუთვნოდეს მუხრან ბატონებს. ეტყობა წარწერა ჰქონია კიდევ მეთორმეტეს და მეცამეტეს, მაგრამ ესლა სრულიად გადასულია. დანარჩენებს წარწერები არ ჰქონია.

განვიხილოთ რიგობით ხსენებული კრიპტოგრაფები.

5. მეხუთე კრიპტოგრაფის ანბანი (იხ. ტაბ. I) შეიცავს სულ 37 ასოს. მნიშვნელობა ნაჩვენებია მხედრულის ასობით ყველა ნიშნების ზემოთ, გამოტოვებულია მხოლოდ-ს. მხედრული ანბანიდან თავის ადგილებზე დატოვებულია წ, მ, მ. ჟ (ამას ქვემოთ ი უნის ორის ხაზით). ხუცურის ასომთავრულებისაგან თავიანთ ადგილებზე დატოვებულია ბ, კ, ტ, ძ (გადმობრუნებული). ასომთავრული გ ნახმარია ლ-ად. ე (შებრუნებული) რ-ედ, ყ-შინად, ლ-ჩინად, ნუსხა ხუცურის ო ნიშნავს პ, ამნაირივე, მაგრამ უფრო მაღალი ასო ყ-ს, არაბული ციფრი 8 ნიშნავს ფ, ხოლო 7-წილს. ბერძნული ანბანიდან გვხვდება ა, ე, ი, მ, ნ და ო თავიანთი მნიშვნელობით და სხვა.

6. მეექვსე კრიპტოგრაფი არჩილისა (ტაბ. II). შეიცავს 36 ასოს. მნიშვნელობა ასოებს არ უწერია, მაგრამ ანბანი რიგზე უნდა იყოს დაწყობილი, აკლია ერთი ასო. ესეც სხვა და სხვა ანბანიდან და ნიშნებიდან შესდგება. მხედრულ ასოებიდან აქ დაცულია ჯ (ანის მნიშვნელობით). წ (ვანის მნიშვნელობით), ვ, თ, რ, ს, და წ (მნიშვნელობა ყველას შეცვლილი უნდა ჰქონდეს), ხუცური ასოებიდან გვხვდება ხ, ო, უ. ყ (ყველა შეცვლილის მნიშვნელობით), ლათინურიდან არის ამო-

ლებული ა, ი, ო, ფ, X და სხვა შეცვლილის მნიშვნელობით.

7. მეშვიდე კრიპტოგრაფი კ ა ჯ ფ ხ ა უ რ ი (ტაბ. II), შეიცავს სულ 33 ასოს. იწყება ქ-ით, მაგრამ ეს ანის შემცვლელი არ უნდა იყოს, არამედ ჩვეულებრივი დასაწყისი ქრისტეს სახელისა. უნდა აკლდეს მ, ზ, პ, და მ. შით ურევია მხედრული თ, ბ, ნ, ქ, ო, ძ, უ, ც, ყ, ს. ხუცურიდან შეცვლილის მნიშვნელობით: ბ, ი, კ და სხვა.

8. მერვე კრიპტოგრაფი თ ა ქ ა ლ თ ი ა ნ თ ა (ტაბ. II), შეიცავს 37 ანბანს, აკლია ერთი, შესდგება სხვა და სხვა ნიშნებიდან, რომელთა შორის არიან მხედრული: ნ, ხ, მ, ო, ც, ღ, ხუცური: ფ (თავუკუღმა გამოხატული), ზ, ი, პ, ჯ და სხვა.

9. მეცხრე კრიპტოგრაფი ს უ ლ ხ ა ნ ი ს ა (ტაბ. II), შეიცავს 36 ნიშანს, უნდა აკლდეს ა და ზ. მხედრულ ასოთაგან აქ სჩანან: ვ, ო, ფ, ნ, ყ, რ, მ, კ, ა, ძ, ც, ციფრებიდან: 4, 9, 8 და 0.

10. მეათე კრიპტოგრაფი ჩ ხ ე ი ძ ი ს ა (ტაბ. III), შეიცავს 34 ანბანს, იწყება ქ-ით, მაგრამ ეს ასო აქაც სიტყვას ქრისტეს დასაწყისია. მხედრულ ანბანთაგან იხმარება: ხ, ჩ, ო, ბ, მ, პ, ასომთავრულიდან: კ, ჩ, ქ, წ, ი და სხვა.

11. მეთერთმეტე კრიპტოგრაფი მ უ ხ რ ა ნ ე ლ თ ა (ტაბ. III), შეიცავს 31 ასოს. იწყება ქ-ით, მხედრულ ასოთა შორის მოსჩანან: ვ, ყ, წ, ჩ, ა, ც, უ, ჩ, მ და სხვა.

12. მეთორმეტე კრიპტოგრაფი (ტომ. III), შეიცავს 32 ასოს უნდა აკლდეს: მ, მ, ზ, ნ, პ და მ. ზოგიერთი ასოები მოგვაგონებს მხედრულ ჩ, ჯ, ი, თ, ნ და სხვა.

13. მეცამეტე კრიპტოგრაფი (ტაბ. III და IV), შეიცავს 33 ასოს, უნდა აკლდეს მ, მ, ზ, ნ და კიდევ ერთი, მხედრულ ასოებიდან დაცულია თ, ბ, ჩ, ო, ჯ, და წ. მესამე სტრიქონი გადმოტანილია შემდეგ გვერდზე (ტაბ. IV) და აქ გვხვდება ასომთავრული ვ, ზ, მ და ციფრი 8.

14. მეთოთხმეტე კრიპტოგრაფი (ტაბ. IV) ყველაზე უფრო ნაკლებოვანია, შეიცავს 20 ასოს. პირველი ასო წარმოადგენს მონოგრამას ასომთავრული ფდ-ისა, მეორე ჰგავს

მხედრულ კ, მესამე ჯ, მეოთხე ჰგავს მხედრულ ლ, მეხუთე 9, მერვე უ, მეცხრე ხუცური ვ, მეთერთმეტე ყ, მეათხმეტე რ და სხვა.

15. მეხუთმეტე კრიპტოგრაფი (ტაბ. IV) შეიცავს 34 ასო, მხედრულ ასოებიდან განირჩევა: თ, პ, ჯ, ი, ვ, კნ, მწ. მეოთხე ასო არის ციფრი 8.

16. მეთექვსმეტე კრიპტოგრაფი (ტაბ. IV), შეიცავს 22 ასო, მეხუთე ასო მოგვაგონებს ციფირს 8, მეხუთე მ, მოჩანს კიდევ ლათინური A. მხედრული ნ და სხვა, უკანასკნელი ორი უნდა იყოს ჰ და მ.

17. მეჩვიდმეტე კრიპტოგრაფი (ტაბ. IV) სხვებზე უფრო თავისებურია. იწყება ასომთავრული წ, რომელიც ანის მნიშვნელობით არ არის ნახმარი, არამედ ჩვეულებრივი დასაწყისია სიტყვა «წმინდისა», ანუ «წილქანის» მაგიერია. ზოგიერთი ნიშნები ჯგუფებათ დაწერილია ხან სამჯერ და ხან ორჯერ. ასოები ა, ბ, დ და ე იმავე სახის არიან, როგორც ნ. მარის მიერ ამოშიფრულს კრიპტოგრაფში (X B. III, 207), მაგრამ აქ ა სამჯერ არის გამეორებული, ბ ორჯერ და მესამედ უწერია შესატყვისი ძველი მხედრულის მსგავსი ბ. მეოთხე რიგში თავიდან ოთხი ასოა წარმოდგენილი, ორი უკანასკნელი დ სრულიად ისეთი სახისა, როგორც მარის გარჩეულში, ხოლო მათ წინ წარმოდგენილია ასომთავრული ი და გ. შესაძლოა აქ ი ნიშნავდეს გ და ასომთავრული გ იყოს წარმოდგენილი იმის შესატყვისად, როგორც მსგავსად წარმოდგენილია წინა რიგში ბ. მხოლოდ აქ ერთი დაბრკოლებაა ასეთი დასკვნისათვის. ეს ის, რომ ეს ორი ასო არ არის გამოყოფილი ორს უკანასკნელიდან წერტილებით. ენი აქაც როგორც მარის გარჩეულში სიმრგვლით არის წარმოდგენილი, მაგრამ განმეორებულია და თავზე წერტილი უნის, რაც მარის გარჩეულში არ არის. და ამას გარდა ეს გამოყოფილი არ არის წერტილებით სამი შემდეგი ნიშნისაგან, რომელთა უკანასკნელი მხედრულ ვ გაჰვს და ეს იმის შესატყვისი უნდა იყოს, რომ წინა ასო ვინია, მაგრამ ეს ვ მარის გარჩეულს თითქოს ჩამოგავს, ხოლო სულ

იდენტიური არ არის. შემდეგი ჯგუფი ორი ასოსაგან შესდგება, პირველი მხედრულს ძ ჰგავს და ისეთივეა როგორც მარის გარჩეულში თ-ის შესატყვისია, მეორე ასო ხუცურ თ-ს მოგვაგონებს და იმის აღმნიშვნელი უნდა იყოს, რომ წინა ასო თანია. სხვა ასოებთა შორის მარის გარჩეულს მოგვაგონებს მეორე ჯგუფი ბოლოდან მეორე სტრიქონისა. აქ პირველი ასო იგივეა რაც მარისაში ნიშნავს რ, მესამე სტრიქონის პირველი ჯგუფის (თავიდან) მეორე ასო იგივეა რაც მარისაში ნიშნავს შ, ასომთავრული ფ მარისაში ნიშნავს ძ, აქ არის ასეთივე ასო მეორე სტრიქონში, მაგრამ რიგით ძ არ უნდა ნიშნავდეს, აგრეთვე ასომთავრული ქ მარისაში ნიშნავს ლ, აქ ასეთი ასო ორჯერ არის წარმოდგენილი მესამე სტრიქონში, მაგრამ ლ ნიშნავს თუ არა ძნელი სათქმელია. ამით თავდება ახლობელი და შორეული მსგავსება ამ ანბანისა მარის გარჩეულთან. ასე რომ ეს ანბანი და მარის გარჩეული ერთი და იგივე არ არის, უმეტესი ასოები მსგავსებას არ წარმოადგენენ. ამას გარდა მარის გარჩეულში ცნობილია მხოლოდ 26 ასო. დანამდვილებით იგივეობა მარის გარჩეულში და ჩვენსაში შეიძლება ითქვას მხოლოდ ა, ბ, დ. თუ ჩვენ წერტილებით გამოყოფილს ჯგუფებს მივიღებთ მხედველობაში. ასეთი ჯგუფების რიცხვი ამ კრიპტოგრაფში დასაწყისი ასოს გამოშვებით იქნება 36 და თუ ჩვენ თავიდან მესამე და მეოთხე ჯგუფში ორ ორ ასოს ვიგულისხმებთ, მაშინ ანბანი სრულად იქნება წარმოდგენილი. მხედრულ ასოთა შორის გარდა აღნიშნულისა აქ გვხვდება: ზ, ბ, კ, თ (გადმობრუნებული) და ო.

18. მეთვრამეტე კრიპტოგრაფი (ტაბ. V) შეიცავს სულ 37 ასოს, აკლია მხოლოდ 5. შესატყვისი ანბანი უწერია თითოეულ ასოს ზემოთ. მხედრულ ასოებთა შორის თავიანთ ადგილებზე დატოვებულნი არიან: ზ, ა, ქ, ძ, მ. თ იხმარება ა-ს მნიშვნელობით. ზოგიერთ ასოებს აქვს სახე ძველი მხედრულისა.

19. მეცხრამეტე კრიპტოგრაფი (ტაბ. V) შეიცავს 24 ასოს, მნიშვნელობა ყველას ზემოთ უწერია. ცხრა ასო გამოშვებულია, მაგრამ მათთვის ადგილებია დატოვებული ორ-ორი

წერტილებით შემოხლულული, ესენი არიან: ზ, ჰ, ყ, ფ, ლ, ყ, ო, ჯ. გამოშვებულია და მათთვის ადგილი არ არის დატოვებული: ა, ე, ჯ, ჰ და მ. ნიშნებთა შორის არის მხედრული ასოები, შეცვლილის მნიშვნელობით: ძ, უ, ტ, მ, ო (პირუკულმა), ქ, ლათინური ყ, ბერძნული დ და სხვა.

20. მეოცე კრიპტოგრაფი (ტაბ. V. ტაბულა უნდა შეაბრუნოთ წაკითხვის დროს). ეს ყველაზე უფრო თავისებურია როგორც ნიშნების მხრით, ისე მნიშვნელობით, ნიშნები უფრო აღმოსავლეთურ ანბანს წააგავენ და დაწერილნი არიან წითლურით, მათ უნის შესატყვისი მხედრული ასოები. განიყოფება ხაზით ორ ნაწილად, ხაზს ზემოთ წარმოდგენილია ნიშნები, რომელნიც გამოხატვენ: ა, ბ, გ, დ, ე, ვ, ზ, თ, ი, კ, ლ, მ, ო, პ, ყ, რ (აკლია ზ და მ), ხაზს ქვემოთ იგივე მოხაზულობა და ფორმა ნიშნებისა გამოხატვენ გაგრძელებას ჩვენი ანბანისა: ს, ტ, უ, ფ, ქ, ლ, ყ, შ, ჩ, ც, ძ, წ, ჯ, ხ, ი, ჯ, ჰ (აკლია ე და მ). ნიშნები შესდგება წერტილებისაგან, პატარა სიმრგვლეებისაგან და მოღუნული ხაზებისაგან.

კრიპტოგრაფები, რომელნიც შესდგებიან განცალკევებული ანბანისაგან, ბევრი ყოფილა ქართულში. ერთი ამგვარი კრიპტოგრაფი ამოღებული გელათის ხელნაწერიდან კ. კეკელიძემ მიაწოდა ნ. მარს და მან გაარჩია როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ (XB, III, 205-207), ოთხიოდე ნიშნებს ამ სისტემის კრიპტოგრაფისა უჩვენებს აკაკი შანიძე (იხ. მიმომხილველი I, გვ. 238-241).

ქართულში არსებობდა კიდევ მესამე სისტემის კრიპტოგრაფი, სათვალავითი კრიპტოგრაფი. ასეთ კრიპტოგრაფში სიტყვის მაგიერ სიტყვის ასოთა რიცხვითი მნიშვნელობა არის დასახელებული. ერთი ასეთი კრიპტოგრაფი პ. ინგოროყვამ გამოაქვეყნა მიქელ მოდრეკილის მეათე საუკუნის ხელნაწერიდან, სადაც სიტყვა «მიქაელ»-ის მაგიერ სწერია: ორმოცი ათი ექუსასი ერთი ხუთი ოცდაათი (მ—40, ი—10, ქ—600, ა—1, ე—5, ლ—30). რიცხვების მაგიერ თუ მათ გამომხატავ ასოებს დავსვამთ, გამოვა «მიქაელ» (პ. ინგოროყვა,

ძველი ქართული სასულიერო პოეზია. ტფილისი 1913. გ. XII). ამავე სისტემას ეკუთვნის აკ. შანიძის მიერ გამოქვეყნებული ალექსანდრე ბატონიშვილის მინაწერი 1798 წლისა მის მიერ ფრანგულიდან გადმოთარგმნილ სამხედრო სახელმძღვანელოს ხელნაწერში, სადაც სიტყვების მაგიერ ციფრებია მოყვანილი (მიმომხილველი 1, 241).

ამ რიგათ ეს ხელნაწერი გვაძლევს ძვირფასს ნიმუშებს ოცი კრიპტოგრაფისა, რომელთა შორის ჩვენ მკვლევართათვის ჯერ ხანად ცნობილია მხოლოდ ორი, ანჩინური და ანჯანური, სხვა უცნობია.

ეხლა უნდა მოინახოს ჩვენს მრავალ ხელნაწერებში მინაწერები შესრულებული ჩვენს ტაბულებზე წარმოდგენილის ნიშნებით, მაშინ საბოლოოთ გამოირკვევა, თუ რომელი ასოები აკლია იმ საიდუმლო ანბანებს, რომელნიც ამ ტაბულებზე სრულად არ არიან წარმოდგენილნი და შესატყვისი ასოები ზემოთ არ უწერიათ.

ს ე ლ ნ ა წ ე რ ე ბ ი.

გადავდივართ ეხლა ხელნაწერების მოკლე აღნუსხვაზე იმ რიგათ, როგორც ეს არის წარმოდგენილი დაბეჭდილ კატალოგში.

№ 1 (ძველი ფონდითაც 1)

კ რ ე ბ უ ლ ი სხვა და სხვა სასულიერო, საკალენდარო, საასტრონომიო და სხვათა სტატიებისა და ცნობებისა, სხვა და სხვა ხელით და სხვა და სხვა დროს გადაწერილი, პატარა ტანის ხელნაწერი in 32 ქალაღზე და არა პერგამენტზედ, როგორც ალ. ხახანაშვილი აღნიშნავს. შეიცავს 171 ფურცელს. ბოლოში აკლია, ხაწერია სანახევროთ წვრილის ნუსხურით, სანახევროთ წვრილის მხედრულით, წიგნი შემკობილია მრავალის ფერადებიანის ფიგურებით, ასომთავრული ასოებით, მხედრულის და ასომთავრულის წითლურის ხვეულებით, ბა-

ლახ-ბულახებით, ყვავილებით, გეომეტრიული ფიგურებით და სხვა. მხატვრობანი წარმოდგენილია როგორც ტექსტში ისე აწიებზე. ხოლო მეორე ნაწილში ხელნაწერისა განცალკევებულ ფურცლებზედაც.

ქალაქი ხელნაწერისა ერთგვარი არ არის, უმეტეს შემთხვევაში ერთობ თხელია, ასე რომ მეორე გვერდის ასოები ხშირად პირველ გვერდზე გამოსჭვივიან, ზოგჯერ ქალაქი საკმაოდ სქელია, მაგალითათ ნუსხა ქრელისა (ფ. 54-84) ნაწერია უფრო სქელ ქალაქდზე, ხოლო ქალაქი განცალკევებულის სურათებისა სულ სქელია (ფფ. 40; 85-90; 94-95; 103-104; 108-113; 156-113; 156,160). გადაწერილია და შემკობილი ვინმე ალექსის მიერ 1725 წელს და არა 1795 წელს, როგორც აღნიშნულია დაბეჭდილ კატალოგში. ხოლო ერთი სტატია «ქირომანსი» (ფ. 150-153) სხვა უფრო ლამაზი ხელითაა დაწერილი და ალექსის არ უნდა ეკუთვნოდეს. როგორც ეტყობა, არც თვით ალექსის ერს) დროს გადაუწერია და დაუხატავს მთელი ხელნაწერი, არამედ სხვადასხვა დროს და განცალკევებულად. სხვადასხვა ქალაქდზე და შემდეგ მოუქცევია ერთ ყდაში. ხელნაწერი ქართველ კათოლიკეთა წრიდან უნდა გამომდინარეობდეს, რაც ცხადათ სჩანს როგორც სტატიების შერჩევით ისე ნამეტნავად მხატვრობით, ფიგურებით და მხატვრობის რიგის ხასიათით. ბროსე ამბობს, მხატვრობა ისეთია, როგორც სომხურ ხელნაწერებშიო, მაგრამ ეს იმდენათ მართალია, რამდენათაც ეს ემჩნევა მეჩიტარისტების მიერ კათოლიკურ მხატვრობათა შეთვისებას. კათოლიკური გავლენა აქ ეჭვს გარეშეა. სამების მხატვრობას ლათინური წარწერები აქვს.

გადამწერი ალექსი რამოდენიმე ადგილს იხსენიებს თავის თავს, და თავის დედას თამარს, მაგრამ უფრო გარკვეულათ მე-90 ფურცელზედ verso, ხელთის ნახატის ქვემოთ, გადაბმული ასომთავრულით (ქარაგმებს ვხსნით):

«ღმერთო: შეიწყალე: ამა პელთის: და: იბაკოაის: დამხატავიცა: და: დამწერიცა: მონა ღვთისა: ცოდვილი ალექსი: ქკს: უიგ (1725)».

ალ. ხახანაშვილი შეცდომებით ასე კითხულობს ამ მინაწერს:

«ღმერთო შეიწყალე ამისა მომხვეჭელისა და დამწერისა მონა ღვთისა გიორგი. ქკს უიგ, ესე იგი 1795 წ. (?)» (მოამბე, 1898, XXI V გვ. 3).

ბროსე შეცდომით კითხულობს ალექსის მაგიერ «გრიგოლ»-ს და ჰგონია გადამწერი ხელნაწერისა არის ალექსი და დამხატავი გრიგოლ, მამა ალექსისი.

მაგრამ ზემო მოყვანილი მინაწერი ცხად ყოფს, რომ დამწერიც და დამხატავიც არის ალექსი. გრიგოლ არსად არ იკითხება ხელნაწერში.

ბროსე თავის დაწვრილებით აღწერაში შინაარს ამ ხელნაწერისა 26 სტატიათ ჰყოფს (Nouveau Journ. Asiat. 1834, t. XLV, p. 143-164), მაგრამ ის თვითეულ ლოცვას ცალკე იხსენიებს. საზოგადოთ შინაარსი ასეთია:

1. იბაკონი წისა ღვთის მშობლისანი და ძილის პირნი (2-13), სათაურები წითლურის ასომთავრულის ხვეულებით. პირველ ფურცელზე verso წარმოდგებილია მხატვრობა, სიმრგვლე ფერადებიან ყვავილებში, ხოლო აშიები პირველი შვიდი ფურცლისა შემკობილია 24 ფერადებიანი მხედრულის ასოებით. ანიდან ინამდის თითო ასოა, შემდეგ გადამბულია: ია, იბ, იგ, იდ, იე, ივ, იზ, ით, კ (მარტო) და ბოლოს კა, კბ, კგ, კდ. ასოების თავები წარმოადგენენ გამოხატულობას ცხველებისა, ფრინველებისა და ქვემძრომთა.

2. წესი და განგება წისა ზიარების ლოცვისა (15-19):

3. ლოცვანი წმიდისა ზიარებისა და შემდგომათ ზიარებისა თქმულნი სხვა და სხვა მამათა მიერ. დიდისა ბასილისა, იოანე ოქროპირისა, სჯიმონ მეტაფრასისა, იოანე დამასკელისა, სჯიმეონ ახლისა ღვთისმეტყველისა და სხვათა მამათა (20-33). აქ თავში არის დასაწყისი ფერადებიანი მხატვრობა. ბოლოს უწერია:

«გასრულდა ყდ სულის საოხი ლოცვანი ესე ზიარებისანი:»

4. გალობანი წინა ღვთის მშობლისანი (34-40). ამის ბოლოს დახატულია მინიატურული ღვთის მშობლის სურათი ჩხვილედ, წელს ზევით, ხოლო მეორე გვერდზე სურათი ღვთისა ერთ არსებისა, მაგრამ სამ სახოვანისა, ლათინურის წარწერებით: Pater, Filius, Spiritus Sanctus. ეს არა ჩვეულებრივი მხატვრობა წარმოადგენს მსცოვანი კაცის სახეს მღვდელმთავრის სამოსლით, ერთის თავით, სამის პირით, სამის ცხვირით და ექვსი თვალით. სამს გამყოფელ ხაზებში უწერია: *non est, შემაერთებელ ხაზში est Deus.*

5. სხვა და სხვა ლოცვები, სადიდებელნი, ძილის პირნი და სახარების საკითხავნი (41-46). სათაურათ ამაებს ყვავილოვან თავსართში ასომთავრულის ხლოართულით უწერია:

ვცა შნ დიდებო.

მე-45 ფურც. აშიაზე სწერია ხუცურით:

ბრძნბსა (ბრძანებასა) უსჯულოსა მის მოძღვრისსა არა დაემორჩილნეს.

6. გალობანი ყოველთა წმიდათანი (48-50 r.), ნაწერია ნუსხა ხუცურით, რომლის აშიებზე ფერადებით წარმოდგენილია ყვავილებში ათორმეტთა ზოდიაკთა სიმბოლონი: სასწორი, ღრიანკალი, მშვილდოსანი, თხის რქა, წყლის საქანელი და სხვა.

7. ხუთი გვერდი წვრილის, უშნო მხედრულის და მქრალის მელნით ნაწერი (50 v-52 v). ბროსე და შემდეგ ა. ხახანაშვილი ვერ არჩევენ ტექსტს და გვამცნევენ, რომ ეს ტექსტი ნაწერია საიდუმლო ასოებით. მაგრამ ეს ასე არ არის. ეს ნაწილი შეიცავს საგალობლებს და ნაჩვენებია სიტყვების გაგრძელებით, წერტილებით, ხაზებით და ასოებით, თუ როგორ უნდა იგალობონ, სად გააგრძელონ ანუ ასწიონ ხმა და სხვა. აქ ერთნაირი ნოტების შემცვლელი ნიშნებია და ხერხი გალობისა. ხოლო თუ რა და რა გალობას ანუ საგალობელს შეიცავს ეს თუ ის ტექსტი, ეს ნაჩვენებია გარდა თვით ნიშნებით აღნიშნული ტექსტისა, კიდევ ცალკე აშიებზედ. მელანი აქაც ერთობ მქრალია, მაგრამ საერთოდ მაინც საკმაოდ განირჩევა. ამ საგალობლების სახე-

ლებია: უპატრიოსნესი; და აღმატებითი; უხეშთა-
ესი... სიტყვისა მხოლოსა განუხრწნელო; ხოლო
გალობით; დღეს ტაძარი, კრეტსაბამი სამხი-
ლებელად განიპო, უსჯულოთა მათ დაიფარა; რა-
მეთუ უფალსა გხედვიდე ჯვარცმულსა; შეუძვ-
რელო ბეჭედო, უნებელო ძეო, სიბრძნეო, სიტ-
ყვაო, მკლაო მარჯვენეო გნატრი.

ჩვენი სტამბის ნიშნების საშუალებით ამ გალობის გად-
მოცემა შეუძლებელია. ეს ფოტოგრაფიის საშუალებით უნდა
გამოიცეს. დასაწყისი დაახლოვებით ასეა წარმოდგენილი:

«ქ. უპატრიო:—იი: იი: ოქსნეს უუ საპაია: ვიფიასაა:
უუ: უუპა: ტიოიო: ქსნ(ე ვეუფიე ექეს(?)) ესუუსაპაია: ოინი:
ქერაბინთა ააა დაიად უმაპავიიია: აიაპატე(ეე): ახაიავია და
იაპალუუჰუჰმაია: პია: ავიააა: ახაი ააა:— წინათქმა: სდ: და
ესე უცხო: ავიიიი მგ ახაიაა».

ბოლოში თითოეული საგალობელისა შენიშვნებია, თუ
როგორ გათავდება საგალობელი და სხვა, მაგალითად:

«დღეს ტაძარი»-ს ასეთი შენიშვნა აქვს: მაღალზე გათავდება.
ქ: დულეიე: საიაია: ტაიაპა: იაია: აპაძე. რისავია.—ააიაა.

«კრეტსაბამი»-ს შენიშვნა აქვს: დიდება მაღლის შესხმის
კილო სდ: ო შესხმის კილო დღეს ტაძარზე გათავდება.

«განიპო უსჯულოთა მათ»-ს უწერია: უცხო ოინი და
მოკლე დღეს ტაძრისა ბოლოზე გათავდება განიპო: ქ: უ.

სჯულოთა მათ: თავი უკე: ცოტა წინ თქვევ და ქე მწვეზე
გათავდება.

«რამეთუ უფალსა გხედვიდე ჯვარცმულსა»-ს აქვს შენი-
შვნა: ო მეთუ უფალსა გხედვიდე ჯვარცმულსა თავს გახდა
სული დიდება მაღალი.

«არსების ხატი»-ს შენიშვნა: არსების ხატი თავს უსჯუ-
ლოსა ცოტა უცხო და წინ თქმა სდ.

ასეთია დაახლოვებით შინაარსი ამ მნიშვნელოვანი სა-
გალობელის სახელმძღვანელოსი, რომელიც საიდუმლო ასოე-
ბით დაწერილ ტექსტად იყო აღიარებული.

ამ სტატიაში 51 v—52 r. გვერდებზე ფერადებით შესრულებული მხედრული ასოების ლამაზი ხლართულებია, რომელიც ქარაგმების გახსნით იკითხება ასე:

მოიხსენე მამაო დღესა

მას დიდისა განკითხვი-

სასა სული ფრიად

ცოდვილისა ალექსისა.

უკანასკნელი სიტყვის ხვეული ხელის მსგავსია ჯვართ.

8. ნუსხა ჭრელისა სრული და მართალი (54-84), ნაწერია ხუსხა ხუცურით, აშიები შემკობილია ფერადებით შესრულებულის ყვავილებით, ბალახ-ბულახებით და ფრინველების და ნადირთა სახეებით. ერთ ადგილას გვირგვინოსანი მეფის სახეც არის ყვავილებში. ბოლოს უწერია (მოგვყავს ქარაგმების გახსნით):

ღმერთო შეიწყალე მწეხალი ალექსი განმასრულებელი ნუსხისა ამის, შეცოდებანი რანიცა იხილოთ ნუ განქირდულ ჰყოფთ, სხვადაცა ბევრი კარგი იქნების და ჩემ უცებად მცოდნესათვის ესეც ნამეტნავი არს ყოვლადვე.

9. შემდეგ ფურცლებზე (85-97) უმეტეს ნაწილათ სურათებია ფერადებით, თავში ყვავილებისა რამკებით, სიმრგვლეებით თუ ნახევარის სიმრგვლეებით, რომლებშიაც ხუცურის ასოებით მოყვანილია სათვალავის რიცხვები. ეს კანკლოსის მაჩვენებელი ნიშნები უნდა იყოს, ვინაიდან ერთს სურათზედ დათვის ფეხია დახატული და ზედ აწერია: დათჳს ფეჳთა და მისნი კიკლოსნი: ფეხის თითებზე მხედრული წითლური ასოებია: ა ე ო უ (89 v.), ერთს სურათზე შვიდი საიდუმლოა წარმოდგენილი (90), მეორე გვერდზე სიმრგვლე ცისა, შუაში მელია და ქვემოთ ხელთა წარწერით, რომელიც ზემოთ მოვიყვანეთ.

მზის მოქცევა ანუ კანკლოსი (91-95), აშიები შემკობილია მხატვრობით და ერთზე ქალის სახეა. მე-93 ფურცელზე v. წითლური ასომთავრული ხელჩართულია.

მე-93 გვ. v. შვიდი სიტყვა ასომთავრულ ჩართულით ანუ ხლართულით და შემდეგ ასომთავრული წითლურით სწერია:

აღვიარებენ: ქენანი:

შემდეგ ფერადებიან ლამაზ რამკაში მხედრულათ წით-
ლურით სწერია:

ეგოდენი: ივანზე: ოც

და ათი: თვით: უძღვენ: ნა

ხევარი: განქარვე: შენეულ-

ისა: ზოგი: დაშთა: ღთო: შე: ალე[ქსი].

მე-94 ფურცელზე ფერადებიან სიმრგვლეს ცისა აწერია
მხედრულათ ირგვლივ:

ადეგ ბეჟან შავი ცხენი ქიტას მიეც.

და ქვემოთ უწერია კიდევ: კნუ: კდ: კაცი: გ.

მე-97 ფურცელზე ასტრონომიული ნიშნები განმარტებით.

ზოდაკთა და თვეთა სახელები და მათი ემბლემების ახსნა.

10. სახარების საკითხავთა მაჩვენებელი სათაურით: კა:
სსრბა: ზატკთა: აღდგომიდან ყთ წთ კკე: (98).

11. სლვა მთვარისა სამარადისო (99-100).

შემდეგ მე-101 ფურ. ყვავილები.

12. შვიდი მამაკდავებელი ცოდვა და შვიდი მადლი ფერა-
დებში წარმოდგენილი (102).

მე-102 ფ. V. ქვეყნის გლობესია წარმოდგენილი მაგიდაზე,
რომლის ქვემოთ მოჩანს საზომი იარაღები და გაშლილი სახა-
რება ხუცურის ტექსტით: პირველითგან იყო სიტყვა და სხვა..

მე-103 ფ. I. ყვავილოვანი შტოებია ფერადებით შესრუ-
ლებული.

13. ხელთა ახსნითურთ აღდგომის საპოვნელათ, თუ რო-
მელ თვეში და რომელ რიცხვს იქნების (103-104).

14. სურათები და ნახატები საასტრონომიო, მზის და
მთვარის დაბნელების გამოსაცნობათ (105-107). აქ ბოლოს
ასომთავრულით ხვეულად არის მინაწერი:

უფალო შენდობით მიანიჭე დედასა ჩემსა თამარს.

მე-106 ფ. I. ყვავილებში მოქცეულია ოთხი ლოცვა-ვედ-
რება ღვთის მშობლისადმი. მეორე ლოცვა ასეთია ქარაგმე-
ბის გახსნით:

უზრუნელო ღვთის მშობელო, დაიცევ ქალაქი შენი. რწნი ესე შენ მიერ მეფობს სამღვთოდ და შენ მიერ მოაქვს ძალი და შენ მიერვე სძლევს მტერთა, ზემთა ექნების განსაცდელთა, მტერთა გარე მიაქცევს და ჰმართებს განსაგებელსა ღვთისასა.

ეს უნდა იყოს კათოლიკეთა ლოცვა რომის ქალაქის დაცვისათვის.

შემდეგ კიდევ ასტრონომიული სურათები, ხელთა დახატული, ყვავილები (ერთ ფურცელზე მე-110 ფრინველით), ათთორმეტი დღესასწაულის ნუსხა ყვავილებში (114), ხელჩართული წითლური ხვეული (111 v.) და სხვა ხელჩართული მხედრულია. შემდეგ ფურცელ შემოსილი ჯვარი, რომელიც მე-115 ფ. r. ბოლოშია წარმოდგენილი, აქ საჭიროდ ვრაცხთ შევნიშნოთ, რომ საზოგადოთ ასტრონომიული, ასტროლოგიური და სხვა სურათები და სტატიები, რომელნიც 85-115 ფურცლებზეა მოქცეული თხოულობს ცალკე გამოცემას ფერადებიანის სურათებით და ცალკე განხილვას და შესწავლას. უამისოდ საზოგადო აღწერაში ამათზე ცნობა ყოველთვის ცალმხრივი იქნება. სურათებს თან ახლავს უმეტეს შემთხვევაში ასო მთავრულის ასოების რიგ-რიგად აღნიშვნანი, პარალელურად შავის და წითელის მეღნიით

15. საქრისტიანო მოძღვრება საბა სულხან ორბელიანისა (116-149), თავში ნაწერია ნუსხა ხუცურით, შემდეგ მხედრულით.

16. ხირომანტია (ხირომანსი), ანუ ნიშნები ხელის გულის შენობისა და მათი მნიშვნელობანი ადამიანისთვის არისტოტელის აზრების ჩვენებით, ასტროლოგიური ხასიათის სტატია (150-153), მხედრულათ კარგის ხელით ნაწერი. დასაწყისი: ქ. აწ ესე უნდა ვიცოდეთ რომ ხუთის თითის ქვემოთ ხუთის ეტლის მთანი არიან და ხელის გული არეას მინდორი არის...

17. სხვა და სხვა სურათები (155-164), პირველზე გამოხატულია ოთხი სიმრგლით ჯოჯოხეთი, შემდეგ ცოდვები და მადლნი, აყუანა სულისა წმიდისა (156), ათნი მცნება (158),

ცოდვანი და მადლნი სურათებით კიდევ (159) და შენიშვნით: ცოდვანი რუმელნიცა აღადგინებენ კაცთა ღვთისა მიმართ.

აქვე ზემოთ წარწერა:

ღმერთო შეიწყალე ცოდვილი ალექსი.

ქორწინება (160), ნუსხა მფრინველთა წარწერით: მფრინველთა ცნობა. ნუსხა ხილთა წარწერით: ხილის ცნობა (162 v.), ნადირის ცნობა (163 v.), ფრინველის ცნობა (164) მცენარეთა სურათებში (160-164).

18. ოცი კრიპტოგრაფის ნიშნები. რუმელნიც ზემოთ მოვიყვანეთ (165-167).

19. ნუსხა მსოფლიო წმინდანებისა სიმრგვლეში წარმოდგენილი წითლურით (168).

20. კვინკლოსი (168 v.—171 r.).

უკანასკნელი ფურცლის მეორე გვერდზე დარიგებანია, ღვინის მიღების, ძილის და სახლის რიგის შესახებ მღვდელმონაზონთათვის. პირველ გვერდის წინ დატანებულ ფურცელზე ასეთი რეცეპტია:

კალის გაღვსვა ეს არის.

დ. მისხალი კალა უნდა დაადნო.

ა. მისხალი სინდიყი უნდა აუროო.

პირველ გვერდზე ხელნაწერს აწერია:

წიგნი ესე ეკუთვნის ვიკტორ ლეტელიეს.

ლეტელიეს გადაცვალებას ბროსე, მაკლერი და ხახანაშვილი უჩვენებენ 1718 წელს. აქ დიდი ანახრონიზმი გამოდის. როგორ შეიძლება წიგნი გადაწერილი 1725 წელს ჰკუთნებოდა კაცს, რომელიც გადაცვლილა 1718 წელს? მართლაც ჩვენს ხელნაწერში რომ იყოს ასეთი მოვლენა კიდევ შეიძლებოდა ასეთი ისე ამის ახსნა. შეიძლებოდა გვეფიქრა, პირველი ნაწილი ამ ხელნაწერისა (გ. 1-40), რომელზედაც ეს მინაწერია, შესაძლოა გადაწერილი იყო უკვე 1718 წლამდის და შემდეგ მოათავსეს ერთ ყდაში 1725 წელს გადაწერილს და კიდევ სხვა დროის ხელნაწერებთან, მაგრამ ასეთი მინაწერი სხვა ხელნაწერებზედაც მოიპოვება, მაგალითათ № 13, ომანიანის ხელნა-

წერისა, რომელიც გადაწერილია დავით რექტორის მიერ 1782 წელს. მოსაზრება ალ. ხახანაშვილისა, რომ შეიძლება ხელნაწერების თარიღებში იყოს შეცდომა, სრულიად მიუღებელია, ვინაიდან თარიღები არავითარ ეჭვს არ იწვევენ და დედნისავე ხელით არიან ყოველგან ნაწერნი. ორში ერთი, ან ეს ლეტელიე, ის არ არის, რომელიც 1718 წელს გადაიცვალა (იმის სახელი ყოფილა კამილი, მაგრამ უფრო ცნობილი ყოფილა აბბატ ლუვიეს სახელით), ან და ეს მინაწერები სხვისი ხელითაა დაწერილი მეთვრამეტე საუკუნის დასასრულს, ან მეცხრამეტეს დასაწყისში ჩვენგან უცნობის მიზნით. მინაწერის ხელიც ამ დროს უფრო მოგვაგონებს.

№ 2 (ძველი ფონდით 25).

კ ა ტ ე ხ ი ზ მ ო (და არა საითიკო ღვთის მეტყველება, როგორც ალ. ხახანაშვილი აღნიშნავს) ანუ აღსარება მართლისა სარწმუნოებისა წი სა კათოლიკე და სამოციქულოსა ეკლესიისა მართლმადიდებელთა აღმოსავლისათა. კითხვა მიგების სახით. დასაწყისი წითლურით:

წყალობითა ღ-სათა პატრიარხი ნეკტარიოს წი-სა ქალაქისა იერუსალიმისა და ყ-ისა პალესტინისა ყ-თა მართლ მადიდებელთა მამათა და საყუარელთა უ-სლთა გი-ხნ. ხ-უ-ისა მიერ მადლი, მშვიდობა და წყალობა იყავნ თქ-უნ-ს ყ-თა თანა:

მხედრული ხელნაწერი ქალაქდზე და არა ტყავზედ, როგორც ალ. ხახანაშვილი უჩვენებს. შეიცავს სულ 213 გვ. და კიდევ 26 გვ. დამატებას*), გადაწერილია მეთვრამეტე საუკუნის მეორე ნახევარში, რაც უეჭველი ხდება ხელის და მართლწერის მიხედვით. მაგალითად იხმარება ჭ-ბრჯგუ, წიგნი გაყოფილია სამ ნაწილად: 1. სარწმუნოება. (1-122). 2. სასოება (123-162), 3. სიყვარული (163-213). ბოლოს დართული აქვს ცალკე სათვალავით: მღუდელმთავრისა ლიტურგიისა განმა-

*) მე-66 და 99 გვერდების აღნიშვნა გამოშვებულია პავინაციში.

რტებაჲ სახის-მეტყველებით. ვ̄ დ ყ სავე მლუდელ-მოქმედება-სა მისსა საიდუმლოებითი ძალი უპყრიეს (1-26). სათაურები შესრულებულია მშვენიერის ასომთავრულის ხვეულებით სინგურით. ტექსტი კითხვა-მიგების ყაიდაზეა მოყვანილი.

№ 3 (ძველი ფონდით 2)

კანონი წელიწადისაჲ წესისაებრ წმიდისა ქალაქისა იმერუსალიმისა, in folio, ნაწერია კარგს ეტრატზედ ლამაზის ნუსხა ხუცურით ორს სვეტად. სათაურები წითლურით, თავში და ბოლოში აკლია, დაცულია 387 ფურცელი, ძველი პაგინაცია ნაჩვენებია რვეულებზე ასომთავრულით. რვეულში 8 ფურცელია. უკანასკნელ რვეულს უზის სათვალავი ნ^ხ (57). ამ რვეულში ეხლა მარტო ოთხი ფურცელია. ტექსტი იწყება მეხუთე რვეულით, ხოლო მე-56 რვეულს მიჰყვება ჯერ მეოთხე რვეული, შემდეგ მესამე. ასე რომ ეს სამი რვეული 2, 3, 4 მოქცეულია მე-56 და მე-57 რვეულებთა შორის. მარტო 57 რვეული რომ ვიანგარიშოთ, ხელნაწერში უნდა იყოს $57 \times 8 = 456$ ფურცელი, დაცულია 387, მაშასადამე აკლია 69. ტექსტის საკითხავები იწყება დეკემბრის თვიდან. მრავალს ადგილს ეტრატის აშიები ბოლოში მოჭრილნი არიან. ადგილ ადგილ შემდეგი დროის მინაწერებში აღნიშნულია რაოდენობა ფურცლებისა; ერთი მე-16 საუკუნის მხედრულის ხელით მინაწერი (ფ. 341 v.) გვამცნევს:

ქ. ოთხას ორმოცდა ოთხი ფურცელი არის და ვინც დააკლოს ღმერთმან კითხოს დღესა მას საშინელსა განკითხვისასა. მე-272 ფურც.: ოთხას თორმეტი ფურცელია.

მე-370 ფ. მე-17-18 საუკ. მხედრულის ხელით: სამას ოთხმოცდა თორმეტი ფურცელი არი(ს) და სამოცი დაჭრილია. კრულმცა ორსავე ყოფასა თავად ამა ყოლსა (ყოვლისა) დამჭრელი და აწ თორავინ (sic) დაკლოს ანო ') ფურცლად დ ანო') დაჭრილ იოდას ') თანამცა ნაწილი მისი.

') საინტერესოა ამ დროისთვის ასო «ო»-ს ხმარება «უ»-ს მაგიერ მხედრულ წარწერაში.

ასეთივე წარწერა გამეორებულია მე-386 ფურცელზეც.

მე-386 ფურცელზე მინაწერში ნაჩვენებია მე-18 საუკუნ. მხედრულით: სამას ოთხმოცდა თორმეტი ფურცელი.

იტალიანური მინაწერი თავში გვამცნევს, რომ ეს ხელნაწერი გამოუგზავნია ევროპაში საქართველოდან კაპუჩინთა მისიონერების წინამძღვარს 1731 წელს.

ეს ერთი საუკეთესო ხელნაწერი ნაციონალ ბიბლიოთეკისა შეიცავს იმავე ტიპის იერუსალიმის კანონს, რომელიც პროფ. კორ. კეკელიძემ გამოსცა ტფილისში 1912 წ. მაგრამ ამაში ბევრი თვალსაჩინო და საყურადღებო განსხვავებანიც მოიპოვება და ჩვენდა სასიამოვნოთ ეს ხელნაწერი ფოტოგრაფიულად გადაუღია და საყურადღებო გამოკვლევა უძღვნია ბონის უნივერსიტეტის პროფესორს აწ უკვე გადაცვალებულს დოქტორს Heinr. Goussen ს: *Über georgische Drucke und Handschriften. Die Festordnung und den Heiligenkalender des altchristlichen Jerusalems betreffend*, B. Kühlen, Münehen-Cladbach, 1923, SS. 42 *).

ალ. ხახანაშვილი ხელნაწერის გადაწერის საუკუნეს არ უჩვენებს.

დაბეჭდილი მაკლერის კატალოგი ხელნაწერს აკუთვნებს მე-13 და მე-15 საუკ. ხოლო დოქტორი გუსსენი მეთერთმეტე-მეთორმეტე საუკუნეს, მაგრამ წერის ხასიათის მიხედვით, ხელნაწერი უნდა ეკუთვნოდეს მეათე საუკუნის დასასრულს ან მეთერთმეტეს დამდეგს.

მე-300 ფ. ტექსტში არის მოყვანილი სხვათა შორის (ქარაგმებს ვხსნით):

თუესა დეკემბერსა კაჰსენებაჲ წმიდისა გრიგოლ პართენისაჲ. ფსალმუნი: კმაჲ ბ...

*) ამ წიგნის რეცენზია კორ. კეკელიძისა იხილე საქართველო-საისტორიო და საეთნ. საზოგადოების ორგანოში «მიმოხილველში», I, ტფილისი 1926. გვ. 268-269.

თუესა დეკენბერსა კბ ჰსენებად რიფსიმესი და გაიანესი და მათთანა მოწამეთად: ყოველი წმიდათად.

თუესა დეკემბერსა კგ ჰსენებად სამეფოსა ქალაქისა კოსტანტინეპოლეს. სატფური წმიდისა ეკლესიისა სოფიისად. რომელი აღაშენა ღმრთის მოყუარემან ისტჳნიანე მეფემან...

ამას შემდეგ ანდერძი გადამწერისა:

დიდებად შენდა ქრისტე:

დაესრულა კანონი

წელიწადისად. განწე-

სებული რიცხუსა

5 თუეთასა რომელი განა-

წესეს ნეტართა და

ღმრთივ შემოსილთა წმიდათა

მოძღუართა ჩუენთა წე-

სისაებრ წმიდისა ქა-

10 ლაქისა იწმისა. რომელ-

სა ზედა ჩუენ მიერცა შეეძი-

(ნა) *).

რაოდენნიმე კრება-

ნი და საეშარნი გ-

15 ულს მოდგინებისაებრ

ღმრთისა მოყვარეთაჲსა:

რომელნი აღასრულებთ

კანონსა კეთილად მ-

სახურნი მღდელნი და

20 მოძღუარნი. ყოველივე

საეშარი თითოეუ-

ლისა უამისად. და

რიცხჳ საკითხავთად

მოგცეს შემდგომმან

25 ამან თავად თავად

*) აქ აშია მოჭრილია და ეს ორი ასო აკლია.

- განკარგებულმან: ვითარცა
 ესე განგწესებოეს:
 მე გ: ზატიკსა: დღესა
 შაბათსა წმიდისა ნინო-
- 30 მსი 1): იანვრისა: (3: 1) ეხლა 14 იანვარს.
 წმიდისა არჩილისი 2): 2) ეხლა 21 ივნისს.
 ივნისა: კვ: რაუდე-
 ნისი 3): ივლისა: ვ: 3) ეხლა 3 აგვისტოს.
 ამიბოს ეპისკოპ-
- 35 ოსისა 4): აგვისტოსა: ივ: 4) ეხლა 29 ნოემბერს.
 მეტკამბესი: ავგსტო-
 სა: კა: სარმეანისი:
 ოკდონბერსა: იზ: შუშა-
 ნიკისი 5): ნოემბერსა: დ: 5) ეხლა 28 აგვისტოს.
- 40 იოვანე სტეფანე. და ეს-
 აია. მართალთა. სა-
 ფლავისაჲ. დეკენბე-
 რსა: კ: ესტატი მცხ-
 ეთელისაჲ 6): 6) ეხლა 29 ივლისს.
- 45 საუკუნითგან ტკ-
 ბილო ო. ო. ორსავე ცხ-
 ორებასა უმეტეს ა-
 დიდე მამაჲ სტეფანე
 და მეოხმცა არიან
- 50 წინაშე შენსა. ყოველნი რომელნი შთა-
 წერილ არიან წმიდასა
 ამას კანონსა შინა ა ნ.
 ცოდვილი მწერალი
 ამის წმიდისა წიგნისაჲ
- 55 ლოცვასა მომიკსენ-
 ეთ ღმერთმან დაგაჯეროს ა ნ.

ზემოთ მოყვანილ ტექსტში გადამწერი თავის სახელს არ უჩვენებს, მაგრამ მისი სახელი და აგრეთვე მამა სტეფანეც მოხსენებულია შუა ტექსტში მე-237 ფ. v. ამ რიგათ (ქარაგმებს არ ვიცავთ):

დიდებად ღმერთსა ჩუენსა: დაესრულა კანონნი: ზატიკთაჲ: ქრისტე შეიწყალე: და ადიდე: ნათელი ჩემი: მამაჲ: სტეფანე: დღეგრძელობით: მწერალი მონაზონაი (sic): ლოცვასა: მოიგსენეთ: ღმრთისა: თჳს.

ეტყობა მამაჲ სტეფანე ფრიად გამოჩენილი პიროვნებაა და ამიტომ მწერალი მონაზონაი მას იხსენიებს მოწიწებით «ნათელი ჩემი». ა. ვინ უნდა იყოს ეს სტეფანე? ჩვენის აზრით ის არის სტეფანე სანანოჲს ძე ჭყონდიდელი, მეათე საუკუნის მეორე ნახევრის ცნობილი მოღვაწე (იხ. კეკელიძე. ძველი ქართული ლიტ. I, გ. 177-179).

განსაკუთრებით საყურადღებოა ჩვენთვის ზემოთ წარმოდგენილი კალენდარი ქართველთა წმინდანებისა, რომელთა შორის ზოგიერთი სხვა წყაროებში არ იხსენიება, მაგალითად მეტკამბე, სარმეანი (თუ ეს სარმეან კათალიკოზი არ არი).

ეს კალენდარი თვალსაჩინოთ განირჩევა სხვა ამგვარ კალენდრებისაგან და მისი ქართული ტექსტის გამოცემა საჭიროა, გუსსენს, როგორც ეტყობა, შეცდომები შეჰპარვია ფრაზების ამოკითხვაში. თვით დასაწყისი ჩვენ მიერ ზემოთ მოყვანილი ქართველ წმიდათა ნუსხისა, რომელიც იწყება წმ. ნინოს ხსენებით, მართლად არ არის ამოკითხული, ვინაიდან მის ხსენებას გუსსენი უჩვენებს აღდგომის მეორე სამშაბათს, ნამდვილად კი აღდგომის მესამე შაბათია. დღეები ქართველ წმიდათა ხსენებისა ეხლანდელს არ უდგება, წინეთ სხვა ყოფილა. მეორე თვალსაჩინო კალენდარი, რომელშიაც შეტანილია ქართველ წმიდათა ხსენება დაცულია ერთ სინას მთის კრებულში 956 წლისა და შედგენილია იოანე-ზოსიმეს მიერ. აქ არის ხსენებანი: აბო ტფილელისა (7 იანვარს), მეფე არჩილ ქართველისა (15 იანვ.), კათალიკოზი მამაისი (3 მაისს); მანგლისის ჯვარისა 20 მაისს; შუშანიკ დედოფლისა (17 ოქტომ-

ბერს); «ყოველნი წმიდანი მოწამენი ქართლს შინა» (11 დეკემბერს); მცხეთის ჯვარი (ზატიკის მესამე კვირიაკეს და მარტვილის შემდეგ ოთხშაბათს *)).

ხელნაწერში ბევრია მერმენდელი მინაწერები ძველი მხედრულის ხელით, მაგრამ არა დიდ მნიშვნელოვანი ცნობებისა. მინაწერებში შენდობას თხოულობენ:

გიორგი ირემაისაძე (ფ. 97 v. ხელი მე-11-12 საუკ.), მამა ქადაგა, ნავროზა, ცხადა, კახა და არსენალა (ფ. 67, მე-13-14 საუკ.), კახა და იოვანე (ფ. 244): ხოცეთა (sic) გიორგისა შეონდვენ (sic) ღმერთმან (ფ. 81, მე-13-14 საუკ.).

მე-97 ფ. v, მე-13 საუკ. მხედრულით: ქრისტე გაუმარჯვე გუ ირულისა.

მე-113 ფ. ver. მე-12-13 საუკ. მხედრულით:

ქ. კაცი: ოჩინო (sic) იქნები: და ნაწერი საჩინო არს:

მე-107 ფ. მე-15-16 საუკ. მხედრულით:

ქ. ესე წიგნი მოგეც მე დემეტრე. თქვენ იგნს: ამა ორს: კირას: თო კეპროლს არა წამოვიდე: ანდრიას წე: და შენ: საქმე არა გა(ვ)მართოთ მერმე პარის მომე. ნბლი: ვარ ის მოშთა(?): ამის მოწამე დავით არის. მე გადამწერად მყო.

ესე წიგნი მო... ოდეს: ბიძა უფლა: იწეს: დაუწერეთ ყავ- და ქალი: ელისაბედ: არსე (sic) რომე დღე და ღამე პირის სგ... ესე წიგნი მისი არის.

ერთი ოთხსტრიქონიანი მხედრული აბდაუბდა მინაწერი მე-14-15 საუკ. მხედრულით ორ პირობის წერილს წარმოადგენს ორ მეზობელთ სოფელთა შორის, თუ რამე გაიგონონ (ცუდი) ერთმანეთზე და არ გაამხილონ, პატრონისთვის ასი თეთრი ზღონ. სოფლების სახელები (საბარათაშვილოს სოფლებია) სხვადასხვა სახით სწერია:

ქ: ესე წიგნი მოგაპსენეთ თქნა ხანკელით ბაგეთი ჩენ ლელელით ხხანდარმა და ჩემთ მეზობელთ...

*) იხ. მარტის წინასწარ მოხსენება მოგზაურობისა სინას მთაზედ, გვ. 41-42. კეკელიძე, ძველი ქარ. ლიტ. I, გვ. 163.

ქ ესე წიგნი მოვაკსენე (sic) თქნ ხორაკელით ბაგეთი ჩენ გელოვნებით არქულმან და ჩემთ მეზობელთ რაც გაგეგონოს არ გრვიოთ(?) პატრონს თნ ასი თეთრი ვზღოთ.

მეორე ვულგალური წარწერა მე-17 საუკ. უშნო მხედრულით მოყვანილია მე-58-59 ფურცლების აშიებზე და ეკუთვნის მართა მონაზონს. ტექსტი სავსეა ზედმეტი ანუ პარაზიტული ასოებით, რომელთაც ჩვენ არ ვიცავთ. ეს და სხვა შემდეგი დროის მინაწერები მოწმობენ, რომ ხელნაწერი საბარათაშვილოში ყოფილა დაცული ბოლო დროს:

იყო ცოდვილი მონა მღთის მონაზონი მართა ოჯახსა გომტაშაბიშვილისას მონასტერს პატიოსანს მღთებისას. დაბედა ამიერ სოფელს, ნახა და გასინჯა სიცრუე მისი და შევიდა სენაკთა უღირსი და საწყალობელი წმიდას პატიოსანს ორშაბათს მარხვისას, განმანათლებელს სულთა კორცთა ჩვენთა. აღდგომასა მიბძანეს მოძღვართა მაკურთხეველთა ჩემთა, გამომიყვანეს კვირაცხოვლის საწრამადი (?) ახლა ვერა მაღათითა, მერმე მისის უბიწოს მშობლის იმედითა ამიერის უკუნი სამდი. ამა საქმეზე(ე) დამამტკიცოს მღთისაგან. რამაც ადამიშვილმა ამა საქმეზე კელი მამიმართოს, იმასაც ყოვლნი უდაოთა მოქალაქენი, მოწამენი და მღდელთ მოძღვარნი, წინასწარმეტყველნი, მოციქულნი და ყოველნი წმიდანი მღთისანი ამ სოფელს დღეგრძელობითა, იმ სოფელსა განსვენებითა. მოძღვარს და სულიერ მამას ნიკოლოზსა და პატრონი ჩვენი ბატონი პაპუნა შვილითა და შვილიშვილითა დალოცე, ამა ყოველთა წმიდათა მადლი შეაწიე ორსავე სოფელსა. ამინ. უწყის უფალმან ერდგულნი ვიყავით თქვენი, რასაც ჩვენი სული გებრალეებათ უპატრონო, ღმერთი დაგიმადლებსთ, უშვილო უძეო შენდობას მიბრძანებდეთ:.

ამ წერილში მოხსენებული პაპუნა არის ბარათაშვილი ანუ გოსტაშაბიშვილი, კარგათ ცნობილი ჩემ მიერ გამოცემულის მრავალის სიგელებით 1636-1703 წლებისა (საქართველოს სიძველენი, ტ. I, გამოცემა 1, გვ. 118, 132, 139, 354-368). ამის მიერ აშენებულია ამლივის ეკლესია საბარათაშვილოში.

№ 4 (ძველი ფონით 3)

ს ვ ი ნ ა ქ ს ა რ ი თისლისა მონასტრისა *), in folio, ეტრატზედ, ერთ სვეტად მოსხო ნუსხა ხუცურით, ხელნაწერის მცირედი ნაწილია დაცული, შეიცავს მხოლოდ 87 ფურცელს, ძველი პაგინაცია რვა ფურცლიან რვეულებზეა აღნიშნული; თავში აკლია 4 რვეული და მეხუთე რვეულს აკლია კიდევ ერთი ფურცელი; უკანასკნელი რვეული ეხლა მეთუთხმეტეა. ეს სვინაქსარი საყურადღებოა ჩვენთვის განსაკუთრებით მით, რომ მის აშიებზე მრავალი მინაწერებია, ეგრეთ წოდებული ალაპებია და შეწირულობის სიგელები, რომლებშიაც იხსენიება სამცხის გვარეულობის პირნი. ყველა ეს მინაწერები ლიტოგრაფიის საშვალეობით დართულია ბროსეს მიერ პარიზში 1830 წ. გამოცემულს Chronique Géorgienne-ის ბოლოში, გვ. 113-128. ამავე ხელნაწერიდან არის ამოღებული დავით და კონსტანტინეს ცხოვრება, რომელიც ბროსეს აქვს გამოცემული თავის Elements de la langue géorgienne-ში, გვ. 268-283. საკვირელია, რომ ალ. ხანანაშვილი არც ბროსეს გამოცემას აღნიშნავს და მინაწერთაგან მარტო ოთხიოდეს უჩვენებს, იმათაც შეცდომებით და ხელნაწერს აკუთვნებს მე-16-17 საუკუნეს. ამასვე იმეორებს დაბეჭდილი ფრანგული კატალოგიც. მაშინ როდესაც მერმენდელ მინაწერებთა შორის ხელნაწერში ორი დათარიღებულია. ერთი თარიღი უჩვენებს 1446 წელს, მეორე 1518 წ. **). თუ მერმენდელი ხელით მიწერილი 1446 წ. ეკუთვნის, როგორ შეიძლება ამაზე წინ დაწერილი ხელნაწერი მე-16-17 საუკ. ეკუთვნოდეს! ხელნაწერი ეკუთვნის მე-13-14 საუკუნეს. საჭიროა ამ მინაწერების შესწორებული მეორე გამოცემა.

*) სოფელი თისელი ძვეს აწყურის მახლობლად სამცხეში. მისი დღემდის დაცული ეკლესიის აღწერა იხილე ჩემს შრომაში, მოსკოვის არქეოლოგიურ საზოგადოების გამოცემა: მატერიალი პო არხ. კავკაზა. XII, გვ. 5-7.

**) იხ. ბროსეს გამოცემა, გვ. 113, 116.

№ 5 (ძველი ფონდით 17)

მარხვანი, in folio, დაწერილია ეტრატხედ ნუსხახუცურის ხელით, ერთ სვეტად. შეიცავს 292 ფურცელს, თავში და ბოლოში აკლია. პაგინაცია რვეულებზეა აღნიშნული, რვეულში 8 ფურცელია; უკანასკნელი რვეულის სათვალავი ლ^წ (38), რომელშიაც 4 ფურცელია დარჩენილი, სულ აკლია 12 ფურცელი, თავში 8 (ანუ ერთი რვეული), ბოლოში 4 (თუ ხელნაწერში სულ მხოლოდ 38 რვეული იყო). ამ წიგნში სამი სხვადასხვა დროს გადაწერილი ხელნაწერია მოქცეული ერთ ყდაში. პაგინაციაც ფურცლებისა ყდის გაკეთების შემდეგ არის აღნიშნული. სამივე ხელნაწერი შეიცავს მარხვანს ანუ მის ნაწილს, მაგრამ თარგმნილს არა ერთი ავტორის, არამედ სამი სხვადასხვა ცნობილი ავტორების მიერ. ეს გარემოება დაბეჭდილს კატალოგში აღნიშნული არ არის. ალ. ხახანაშვილს ხელნაწერი არ აღუწერია (წიგნთ საცავში ვერ იპოვნესო აღნიშნავს). დაბეჭდილი კატალოგი ხელნაწერს საერთოდ აკუთნებს მე-16-17 საუკ. ნამდვილათ კი პირველი ნაწილი ეკუთვნის მე 11 საუკ. ერთი რვეული შუაში მე-12 და მე-სამე ნაწილი მე-13 საუკ.

პირველი ნაწილი ხელნაწერისა (1-216 ფურცელი ანუ პირველი ვ^წ რვეული) შეიცავს დიდ-მარხვანს გიორგი მთაწმინდელის მიერ თარგმნილს და ამ დიდ-მარხვანში მოიპოვება ანდრია კრიტელის დიდი კანონიც. ხელი წერისა ათონურია მე-11 საუკუნისა და ხელნაწერი თვით გიორგის ზედამხედველობით უნდა იყოს გადაწერილი და ბოლოში ანდერძი ყოველშემთხვევაში მისი ხელით არის დაწერილი.

ამ პირველს ნაწილში ადგილ-ადგილ გადასული ტექსტი განახლებულია. მეორე ფურცელზე ესლანდელის ნაკლულის ტექსტისა ასეთი სათაურია:

ჟორციელისა შაბათსა ესენება საუკუნითგან შესვენებულთა მამათა და ძმათა ჩნთა: აა: ა: შნ მხა და:.

აქედან დაწყებული აღდგომის კვირის გათავებამდის მთელად არის წარმოდგენილი მარხვანი.

მე-127 ფ. ასეთი სათაურია ტექსტისა: მასვე დღესა დიდნი გალობანი სინანულისანი თქმულნი ანდრეა კრიტელისანი რომელი იყო იწლიმით ა: გ: რ^ნ წამის ყოფით.

მე-138-139 ფ. ტექსტში სინგურით სწერია:

სახელითა: ღმრთისათა: ესევე: დიდნი: გალობანი: ანდრეა: კრიტელისა: თქმულნი: და ჩუენ (ჩ^ნ): გიორგი: მთაწმინდელისა: მიერ: მეორის: გუერდსა (გ^რდსა): აღწერილნი:

მე-154 ფ. ვერ: თავდება გიორგი მთაწმინდელის თარგმნილნი გალობანი ანდრეა კრიტელისანი და აქ შუა ტექსტში ასომთავრულით იწყება გიორგი მთაწმინდელის ანდრეძი. სასვენნი ნიშნები ანდრეძისა ორ-ორი წერტილი, ხოლო ზოგჯერ ორ-ორი წერტილი ხაზით შუაში:- ნიშნები შესრულებულია სინგურით. ორ-ორი წერტილის მაგიერ ჩვენ ვტოვებთ თითო წერტილს, და სადაც ორ-ორი წერტილია ხაზით შუაში, იქ ვტოვებთ მარტო ორ წერტილს. ქარაგმებს ვხსნით:

ესე დიდნი. გალობანი. წმიდასა. მამასა ეფთჳმის: სავედრებელისა. პირსა ზედა. ეთარგმნეს: და მეტნი სახის მეტყუაწლებანი. და სახელნი დაეტევენს. ვითა გონებისა შემაქცეველნი. და ძნიად. გოჯლის ამის საყოფელნი: ვითა ჩუენცა დაგოჯწერიან. თოჯსა (sic) ადგილსა. მადლითავე მისითა: კეთილად. და შოჯნიერად: და ბრწყინვალედ:

შემდეგ ფრიად წვრილის ნუსხა ხუცურით, როგორც ჩვეულება იყო გიორგი მთაწმინდელისა:

ვინათგან კულა: სახიერებამან ღმრთისამან: ღირს მყო მე გლახაკი გიორგი: ხუცეს მონაზონი: მარხვათა და ზატიკთა: სრულებით თარგმნად: და წიგნი შეკმზადა. განმანათლებელი. კათოლიკე ეკლესიისა: რომელ ჰეშმარითად: სწორია მისი: არცა ბერძენთა თანადა იპოვების: არცა ქართველთა: მაშა (sic) შეუძლებელ იყო ჩუენგან: ნაკლულევანებისა რაისმე დატეობა: რომელი არა შუენოდა; ამის წმიდისა გჯრგანსა შემკობასა: ამისთჳს: იგივე დიდნი გალობანი: კულად ფრიადი-

თა შრომითა: მეორის გუერდსა ვთარგმნენ: ვითა ბერძულად არიან: და ვითა წმიდასა ანდრეას: სახის მეტყველებანი: და სახელნი. ძუელთა: და ახალთა. წერილთაგან. ეკსენნეს: ვაკსენნენ: და სრულიად. და შუენიერად: სრულყო: ყოვლად ძლიერმან. ღმერთმან:-

ხოლო ვინათგან: წმიდასა მამასა ეფთჳმეს: სხუასა პირსა. ზედა აღწერნეს: და წმიდა ანდრეას. სხუასა: რავოდენნიმე (sic): დასდებელნი: და მე ვერცა. წმიდისა მამისა. ეფთჳმესსავით: დავადებდი: ვერც წმიდისა ანდრეასსა: ამის პირისათჳს: უმრავლესი ძალი შემოვიდა: და უმრავლესი დასდებელი: ფსალმუნთა შინა: და საჭირო იქმნა მუჳლთა: წურილადრე: დაჭრაი: გარნა ვესავლა: რომელ. დაღაცათუ: დასდებელი გამრავლებული: გარნა არა: საწყინო (არს*)): არამედ ყოვლად. შუენიერ. და სამგზის. საწადელი:-

ხოლო შენ ღმრთის მოყუარეო: იგიც გქონან. და ესეცა: რომლითაცა (რლთაცა) აშენდებოდი: მასცა გალობდი: და ჩუენთჳს ლოცვა ყავ: რაითა (რა) უფალმან (ონ) შემინდგნეს. აურაცხელნი. ცოდვანი ჩემნი: სხუამ კულა ყოველი. განგებაი. ამათ. გალობათაი: ოლო ღდყვი. და აქებდითი: და წარდგომაი. და ხუედრნი. და სტიქარონნი: უკუანა თავის თავის. ადგილსა. ჰპოვნე. და მუნით ბრძანენ: ჩუენ თჳთ იცის უფალმან: რომელ არა ვაგონებდით. თუ სიკუდილმან გუაცალოს. ამის წიგნისა სრულ ყოფად. და ძალი ფრიადი. და სიგრცე. წმიდისა ამის წიგნისა. ერეოდა უძლურებასა ჩუენსა. ვინათგან კულა სრულ ყო ღმერთმან: ყოველივე განგებაი. მარხვათა და ზატიკთაი: მაშინდა კელვყავით ამა წმიდათა: და ყოვლად შუენიერთა: გალობათაცა აღწერაი: ხოლო შენ ქრისტეს მოყვარეო: ამას ჩუენსა დაწერილსაცა დასწერდი: და ჰმადლობდი ღმერთსა. და ადიდებდი: რომელმან უნაყოფოთაგან და უღირსთა. ესე ვითარ ტკბილი. და სურნელი: ნაყოფი გამოგცა: და უსა-

*) ამ ასო ს-ის წინ ორი თუ სამი ასო ამოფხეკილია, უნდა იყოს ანუ «არს» ანუ «იყვს».

ზღვრომ. იგი ძლიერებამ მისი. უძლურებისა ჩუენისა მიერ სრულ ყო. ვითარცა თჳთ. ბრძანა. პირითა მით უტყუველითა: რომლისა არს დიდებამ. თანა მამით და სულით წმიდითურთ: აწ და მარადის. და უკუნით: უკუმიხამდე. ამინ:-

გიორგი მთაწმინდელის ტექსტს, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, აკლია ბოლოში. ეხლა უკანასკნელი სიტყვებია:

შთაჰედ ქუესკნელთა ქუეყანისათა და შემუსრენ მოქლონნი საუკუნენი...

მე-216 ფ. წითლურით სწერია ტექსტის ხელით:

იგივე გალობანი:

ჩუენისა: უნდომსა: გულის ემის ყოფისაებრ: ორნივე: წე: დაუსხმანილა: რომელნიცა ჯერ გინჩნდენ: გალობდით: უგა: აი: დ:-

ამ პირველ ნაწილში ხელნაწერისა მოიპოვება ერთი მინაწერი მე-16 საუკუნის მხედრულით მე-22 ფურცლის აშიახე verso:

ღმერთო:. ადიდე:. ორთავე:. შინა:. ცხორებასა:. პატრონი:. ორაქავნდა:. სიმრავლესა შინა:. ქამთასა: ამინ: და კირიალესონ:.

ორაქავნდა და ორაქავნდაშვილები სამცხე-სათაბაგოს დიდებულები იყვნენ და ერთს მათგანს ქაიხოსრო ორაქავნდაშვილს ათაბეგმა ქაიხოსრო II და მისმა ცოლმა დედის იმედმა 1578 წელს მიათხოვეს თავიანთი ქალი თამარი, რომელიც შემდეგ 1583 წელს ვახტანგ გურიელს მისთხოვდა და ბოლოს 1592 წელს მანუჩარ დადიანს (იხ. რუსული თარგმანი ჩემი სამი ხრონიკისა, გვ. 203. შენ. 2). ალბათ ამ ორაქავნდაზეა აქ საუბარი.

მეორე ნაწილი ხელნაწერისა შეიცავს ერთს რვეულს მე-კთ (ფ. 217-222), დაწერილია სულ სხვა ნუსხა ხუტურით მე-12 საუკუნისა, და წარმოადგენს გაგრძელებას თუ შევსებას წინა ნაკლულოვანის ტექსტისას საზოგადოთ, თორემ ისე სიტყვა სიტყვით შეწყვეტილ ტექსტს არ უდგება. ეს არის მიმატებული არსენ ბერის, დავით აღმაშენებელის მოძღვრის, თარგმა-

ნიდან, რაც ჩანს ამ რვეულის მეორე ფურცელზე სინგურის სათაურიდან:

გ^ლბნი მეორედ მოსლვისანი: შედარებ^ლნი თარგმნთნი არს^{ნი}: ბ^{ნი}: გ^{ნი}: შემწე და მკ დღეს გ^{ნი}საკრთომელსა.

ამ მეორე ნაწილს აქვს სათაური:

იწყე აქეთგ^{ნი} სტიქარონნი მარხვათანი მეზვერისა და ფარისევლისა კვირიაკითგან: და სრულ იქმნებიან ნათლით შემოსილსა კვირიაკესა: ა^{ნი}: ა: ეჰა დიდებ^ლი:

ტექსტი რვეულისა იწყება აორციელის შაბათიდან და თავდება ყველიერის ხუთშაბათით. და ჩვენ ვიცით, რომ აორციელის შაბათის საგალობელი და ყველიერის ხუთშაბათისა უთარგმნია არსენ ბერს, დავით აღმაშენებელის მოძღვარს (კ. კეკელიძე, ძველი ქართ. ლიტერატურა I, გვ. 321).

რვეულის ბოლოს მე-222 ფურ. verso სწერია ტექსტის ხელით:

მკითხველნო ჩ^მ ცდვილისათ^{ნი}სცა ლც^{ნი}ვა ყ^{ნი}ვთ:.

მესამე ნაწილი წიგნისა იწყება მე 30 რვეულით (ფ. 223-292), დაწერილია სხვა ეტრატზედ სულ სხვა მე-13 საუკუნის წვრილი ნუსხური ხუცურით. ეტრატი წარმოადგენს პალიმპსესტს, რომელზედაც წინეთ წერებულა ასომთავრული ტექსტი (ფ. 249-292).

ხელნაწერი შეიცავს არსენი ბერის მიერ თარგმნილს მარხვანს ანდრია კრიტელის დიდი კანონითურთ, რომელიც მას უთარგმნია დავით აღმაშენებელის ბრძანებით. ეს ნაწილი წიგნისა გადაწერილი უნდა იყოს ვინმე ოქროპირის მიერ, რომელიც მოხსენებულია ანდერძის ბოლოს (ფურცელი 248) მინაწერში:

ქ^{ნი}ე ლ^{ნი}ო შე^{ნი} ს^{ნი}ლი ოქროპირისაა ა^{ნი}.

ერთ ადგილას ტექსტში ეფრემ მცირის თარგმნილი საგალობელიც არის მოყვანილი, რომელსაც მიუძღვის ასეთი სათაური (ფ. 273) წითლურით:

ახლად თარგმნილნი უსაკუთრესითა სიტყვჯთა ეფრემის მიერ ბრძანებითა ბერისა ანტონი ტბელისადათა.

შემდეგ მოყვანილია ეფრემის თარგმნილი საგალობელი*).

მერმენდელი ხელით მინაწერი ამ მესაე ნაწილში ხელნაწერისა იპოება მხოლოდ მე-231 ფ. V. ხუცურათ:

ქ. ქე: ღა შე: ნავროზ: მეუღლე: მისი: გულიგ. მის შვილს: მიდიჩ: შდს: ღნ: ან: ან კან.

ამ ნაწილს ხელნაწერისა თავი აკლია და ტექსტი ეხლა იწყება შემდეგის სიტყვებით:

სამთა ყრმათა ცცხლი მძაფრი სწმილისა დაშრიტეს. რლთა იგი თა ჩნცა მის მრ გცხვნე ქე ღა ვა კცთ მყრე ხრ:.

საზოგადოთ ტექსტი ამ ნაწილში იწყება ყველიერის ხუთშაბათითგან.

მე-237 ფ. V. ტექსტს წითლურით ასეთი სათაური აქვს:

მეხუთისა შჯდეულისა ხუთშაბათსა სტიქარონნი სინანულისანი. მწუხრი. უწინარეს დიდთა გოლგოთასა. ბერძულსა ანბანსა ზა ჩავლენ. ვრ ესე თითოეულისა მწლისა და თა დაგვსუმს ასომ თსი:

მე-248 ფ. V. ტექსტის ხელით, მაგრამ უფრო წვრილი ნუსხურით სწერია ასეთი ანდერძი:

ვინამთგან წმიდათა მამათა და დიდთა მნათობთა ჩუწნთა (ჩნთა): ეფთიმეს და გიორგის: მთაწმიდელთა ორგზის ეთარგმნნეს წმიდისა ანდრეა მღვ-

დელ მთავრისა მიერ აღწერილნი ესე დიდნი გალობანი და პირველსა მას მეტად შეემოკლნეს რომლისაჲსა წერილისა სახისმეტყველებანი ყოვლად

დაეტევენს. და ნაცვლად მათდა. სინანულისა დასდებლები (დსბლბი) შეემატა. ვითარცა მხოლოდ სულთა სარგებლისა ხოლო. და არცა წიგნთა

ძალი სიტყუა (სტა) უცთუმელობისა მეძიებელისა. ამას

* საუბარია ეფრემ მცირეზე და მის სულის ჩამდგმელზე ანტონ ტბელზე (კეკელიძე, ძველი ქართ. ლიტერ. I, გვ. 107, 256, 262, 271-272).

თანა (ამ ს თა). მისაგანცა თჯისისა (თჯსნა). და ძილის პირ-
თაგან. შეეცვალნეს. ხოლო მეორესა

განერცვნეს რამეთუ წმიდისა თქმული ყოველი სრუ-
ლობით ეთარგმნა და მამისა ეფთჳმეს შემატებულნი იგი დას-
დებელნი არავე დაეტევნა

ვითარცა თჯთ აღიარებს. დაღათუ ჯამ არა შეეცვალა.
გარნა თჯსთა ძილის პირთა ზედა თარგმნამ არცა მას გულს
ედგინა:

ესრეთ მძიმედ რადმე ტჯრთად ზედა ესხნეს ორნივე იგი
ყოვლისა საქართველომსა ეკლესიათა. ამისთჯს მე უ-

ღირსმან მონამან საღმრთომსა მონებისა ღირს ქმნულთა-
მან მდაბალმან მონაზონმან არსენი ვიკადრე მესამედ თარ-
გმნამ

ამათ. უცვალეზლად თჯისისა კმისაგან თჯთ მათვე ძილის
პირთა რა მათთა რომელთა ზედა წმიდასა ანდრეას ბერძუ-
ლად აღეწე-

რნეს. ბრძანებითა და ჯერჩინებითა. კეთილად მსახურისა
და ღმრთივ დაცულისა დავით (დთ) აფხაზთა და ქართველთა
და რანთა. და კახთა მეფისამთა. რომელმან მე თარგმანებისა.
ხოლო წმიდასა მწყემსთა მწყემსსა. იოანეს (იანეს). ქართლი-
სა*): კათალიკოზსა. ვითარცა კეთილად მორთულსა

ორღანოსა ჯელთანთა მთავარსა სულისსა. კმისამ დადე-
ბასა ჯელყოფამ გჯბრძანა ვინამთგან უცხო იყუნეს

ენისა ჩუწინისაგან. ძლისპირნი ამათნი რომელი ესე ორი-
ვე სრულყო მოხედვამან საღმრთომან და მეოხებამან ყოვლად
უხრწნელისა ღმრთი-

ს მშობლისამან. და უზაკველი და შეურყეველი ქეშმა-
რიტებამ. წინა დაუყო ყოველთა ტრფიალთა სიტყვსათა. და
მოსურნეთა

ქეშმარიტებისთა. ხოლო კნინ სიტყუათა და ქუჭმეტრვე-
თა სასწაული სიტყვს საცილობელი. რომელსა შინა რამ-
თურთით არა რამ ჰრთავს

*) ეს სიტყვა მართო ასო ქ-ით არის წარმოდგენილი.

ჩემი. თვნიერ ცთომილებისა. ხოლო კეთილი რომელიცა არს. ყოველი შემდგომად ღმრთისა და საღმრთოთა (სწოთთა) დიდისა მეფისა და წმიდისა თვთ მპყრობელი-

სა ჩუჩნისა და მისისა გულს მოდგინებისაჲ არს. რომლისანი მრავალმცა არიან წელნი ცხორებისა მისისანი. და საუკუნო კურთხევამ:.

მე-263 ფ. v. ტექსტის ხელით და სინგურით სწერია:

გალობანი წმიდისა და დიდისა ხუთშაბათისნი რომელთა თავნი იტყჳან ბერძულეზრ:

გრძელსა მეხუთესა გრძელსა გალობასა ვგალობ:

ასეთია შინაარსი ამ ფრიად ძვირფასი კრებულისა, რომელშიაც მოიპოვება დიდმარხვანი და ანდრია კრიტელის დიდი კანონი ანუ დიდნი გალობანი, რომელნიც პირველად უთარგმნია ეფთვიმე მთაწმინდელს, მაგრამ მას გამოუშვია სახისმეტყველებანი, ანუ ალლეგორიული ახსნანი სამღთო წერილისანი, და სამაგიეროთ შეუტანია შით თავის მხრით რაოდენიმე დასდებელი ანუ სინანულის საგალობელი, ამასთანავე საგალობელის ხმანიც შეუცვლია. გიორგი მთაწმინდელს სრულად უთარგმნია დიდ მარხვანი და ანდრია კრიტელის საგალობელი, მაგრამ ეფთვიმის ავტორიტეტით შეპყრობილს ვერ გაუბედავს ხელი ეხლო შემატებათავის და ისინი სრულად დაუტოვებია. ამით ეს წიგნი გაზდილა, დამძიმებულა, დედანს დაშორებია და, არსენ ბერის თქმით, მძიმე ტვირთად დასწოლია საქართველოს ეკლესიას. ამას უნდა დაუმატოთ კიდევ, რომ გიორგი მთაწმინდელს თუმცა ხმანი არ შეუცვლია, მაგრამ ქართული გალობისათვის ვერ შეუფარდებია. ამიტომ მეფე დავით აღმაშენებელს უბრძანებია ცნობილ მეცნიერის და მის მოძღვრის არსენ ბერისთვის მესამედ შეუცვლელოდ ეთარგმნა ეს წიგნი, ხოლო ქართული გალობის უაღრესად მკოდნე-ხელოვანის, ქართლის კათალიკოზის იოანესათვის, დაუვალებია ქართულ კილოზე გაეწყო საგალობელი, ვინაიდან ბერძნული გალობა არ ეწყობოდა ქართულს. ამ საყურადღებო მოწმობით, როგორც სამართლიანათ შენი-

უნავს ნ. მარტი, იხსნება თეორია ქართული გალობის ბერძნულიდან წარმოშობისა. ამ ხელნაწერის შემცველი ცალი, რამდენათაც ვიცით, ტფილისის მუზეუმებში არ მოიპოება, მაგრამ დაცული ყოფილა სინას მთაზე № 70 (იხ. ნ. მარტის წინასწარი მოხსენება სინას მთაზე მოგზაურობისა, გვ. 42 და მისივე, ისტორიული მიმოხილვა ძველი ქართული ეკლესიისა, ცერკოვნია ვედომოსტი 1907 წ. № 3, დამატება. გვ. 141-142; კეკელიძე, ძველი ქარ. ლიტ. I, გვ. 230, 320). მაკლერის კატალოგში ხელნაწერი სვინაქსარად არის ცნობილი.

№ 6 (ძველი ფონდით 18)

საგალობელი მარტის თვისათვის, დაწერილია ეტრატზედ ნუსხა ხუცურით ერთ სვეტად, პატარა ტანისა in 16°, თავში აკლია ერთი რვეული ანუ 8 ფურცელი, აკლია ბოლოშიც, უკანასკნელი რვეული მეთვრამეტეა, სრულია. ტექსტი მოყვანილია 25 მარტამდის, დაცულია 138 ფურცელი. საგალობლები სრულად არის წარმოდგენილი მარტის ოთხიდან ოცდახუთამდის. ხელი მე-12-13 საუკ. არის. ალ. ხახანაშვილი დროს არ უჩვენებს. ფრანგულს კატალოგში ნაჩვენებია მე-17 საუკ.

დასაწყისი ტექსტისა: ... გლ^ბით შევასხმიდეთ. რ^ათა დაწუჭს უღ^ბისა ნივთი ღ^ნის მსხ^რბით. და იგი გ^ნთლებ^ნ ყ^ას^ფლსა. ღ^თივ შ^ნრ^დ. ვ^ა მნათობნი ყ^დ ბ^რწყინვლენი. ბოლო: რ^ა ჩ^მდა. სახედ აღივსო ცუარითა. საწ^მისი გედეო^ნისი. თ^ნიერ ჰერთა^მსა. და კ^დ სამნი ყრმანი. სახედ ჩ^მდა დაიცვნა საკ^მლ^მნ. და აწ. განწმედილითა. ს^ლითა...

№ 7 (ძველი ფონდით 20)

საგალობელი ივლისის თვისა (და არა ივნისისა, როგორც უჩვენებს კატალოგი), ეტრატზედ ნუსხა ხუცურით, ერთ სვეტად, შეიცავს 61 ფურცელს in 4° პატარა ფორმატისა. თავში და ბოლოში აკლია. ტექსტი იწყება 8 ივლისიდან, თავდება 31 ივლისით, მაგრამ ამ დღის საგალობელნი სრულად არ არიან დაცულნი. ეს ხელნაწერი ნაწილია დიდი

ხელნაწერისა, რომელსაც თავში აკლია 23 რვა ფურცლიანი რვეული, იწყება მე-24 რვეულიდან, ამ რვეულს თავში აკლია ერთი ფურცელი. უკანასკნელი რვეული ოცდამეთერთმეტეა, რომელსაც აკლია ბოლოში ორი ფურცელი. ხელი მე-12-13 საუკუნის არის. დაბეჭდილ კატალოგში ნაჩვენებია მე 17 საუკ. მე-47 ფურცლის ნახევარია დაცული, მერმენდელი ხელით მინაწერი მე-58 ფურცელზე v. მე-14 საუკ. მხედრულით:

ამა: ყლთა: წამიდათა მდლითა: იოვანესა: და მშობელთა: მისთა: შუნდაგნ: ღთმან: ამინ: ამინ:

მე-59 ფურცელზე v. მე-13 საუკუნის მხედრულით:

ქ: პირველად: ცხოვრებაი: და: შემდგომად წამებაი: ყლად ქებოლისა: და: სამგზის: სანატრელისა...

№ 8 (ძველი ფონდით 19)

ს ა გ ა ლ ო ბ ე ლ ნ ი ი ვ ლ ი ს ი ს თ ვ ი ს ა ე ტ რ ა ტ ზ ე დ, ერთ სვეტად ნუსხა ხუტურით in 4°, შეიცავს 102 ფურცელს. ტექსტი იწყება პირველი ივლისიდან და თავდება 31 ივლისით, მაგრამ უკანასკნელი დღის ტექსტი დამთავრებული არ არის, ცოტა აკლია, უკანასკნელ მეცამეტე რვეულს ერთი ფურცელი აკლია. ხელნაწერი მე-12 საუკუნეს უნდა ეკუთვნოდეს. დაბეჭდილ კატალოგში მე-17 საუკუნეა ნაჩვენები.

მე-96 ფურცელზე r. მხედრულათ სწერია:

ქ: ადიდე: ღმერთო: ბატონი: კოზნი: დიასამიძე: იოვან.

მე-69 v.—72 r. მოყვანილია საგალობელნი ბარალამ კავკასიელი^ნსა:

ივლისსავე ოცხა წინსა ბარალამ კავკასიელი^ნსა: ა: გ^{ნი}: გგ^{ნი}ნი საჭურველი პ^{ტი}იოსნისა. ჯ^ა შეიჭურე ნტ რო ბარალამ და მადლი, სლი^ნსა მოილე და მტერთა მძლე ექმენ *)...

მე-31 ფურ. r.—32 v. თ^ა ივლის^ნსა: თ: წ^ნსა ბაგრატ მოციქულთა სწორისა ტავრომანელთა. მდღლთ მძლ^რისა.

*) ბარალამ კავკასიელის ცხოვრება, იხ. ნ. მარრი, ზაპისკები რუსულ არქეოლ. საზოგ. აღმოსავ. გან. ტ. 13, გ. 109-144.

№ 9 (ძველი ფონდით 21)

თარგმანებად მათეს სახარებისად იოანე ოქროპირისად, ნათარგმნია ექვთიმე ათონელის მიერ. in folio, დაწერილია კარგ ეტრატუნდ ლამაზის ნუსხა ხუცურის ხელით ერთ სვეტად. თავში და ბოლოში აკლია. დატულია განმარტებანი 12 თავიდან 19 თავამდე. შიგა და შიგ ფურცლები აკლია, ტექსტი სახარებისა ზოგჯერ სინგურით არის მოყვანილი. ტექსტები შემდეგ აქა იქ ტექსტისავე ხელით და სინგურით მოხსენებულია ლეონტი მროველი. მაგალითად მე-11 ფურ. v.:

ქე აკურთხე სლთა. ლეონტი. მრუელ. ებისკოპოსი ან.:

მე-34 ფურ. r.: ლეონტი ადიდე ოლოლო.

მე-65 ფურ. r.: ქე მეუფე ყლთა სუკნთო. დაიცევ სლიერად და აორციელად. ლეონტი მთავარ ებისკოპოსი ან.:

მე-116 ფურ. v.: ქე ადიდე ლეონტი ან.:

მე-121 ფურცელზე ქვემო აშიაზე მხედრულათ:

უფალა: შეიწყალე: ტფილელ: ყოფილი: ონოფრე: ერისთავი: ძე (sic). ონოფრე (ხელჩართულად)*).

ხელნაწერი ეკუთვნის მე-11 საუკუნეს. ამ საუკუნეში ცხოვრობდა ლეონტი მროველიც**). აღ. ხაგანაშვილი დროს არ განმარტავს, არც ერთს მინაწერს არ უჩვენებს; მაკლერით ხელნაწერი ეკუთვნის მე-16-17 საუკ.

*) ონოფრე, იოანე ნათლის მცემლის წინამძღვარი, მოხსენებულია ხელნაწერთა მინაწერებში 1697 და 1705 წლებში, იხ. თ. უორდანი, კატალოგი საეკლ. მუხ. I, გვ. 122, 200.

**) ჩვენის აზრით ეს უნდა იყოს ის ლეონტი მროველი, რომელიც არის ავტორი ქართლის ცხოვრების დასაწყისის «მეფეთა ცხოვრებისა», ამავე ქართლის ცხოვრებაში ჩართულის «წმიდა ნინოს ცხოვრების ვარიანტისა» და «არჩილ მეფის წამებისა», იხ. მარიამ დედოფლის ქართლის ცხოვრების ვარიანტი, გვ. 211; ივ. ჯავახიშვილი, ძველი ქართ. საისტ. მწერლობა, I, 113, 262; კეკელიძე, ძველი ქართ. ლიტ., I, 238-241. ლეონტი მროველი მოხსენებულია კიდევ ერთს ივერიის მონასტრის ხელნაწერში № 65 (ნ. მარრი, ზაპისკი... ტ. 13, გვ. 84).

№ 10 (ძველი ფონდით 7)

ვეფხისტყაოსანი, in folio, დაწერილია ქალაქდზე მხედრულის ხელით მე-18 საუკუნისა, ყდა აქვს სპარსული რიგისა. შეიცავს 258 ფურცელს. ამათში 249 უჭირავს ვეფხისტყაოსანის ტექსტს თავის გაგრძელებით და გადამწერის ბოლოსიტყვაობით. შემდეგ სამთვარიო (251-258), სხვა და სხვა ლექსები (257-258); შემდეგ მრავალი დაუწერელი ფურცელია და ბოლოს ცალკე აღნიშნული სათვალავით 7 ფურცელი შეიცავს რიცხვების გამოხატვას ქართული ანბანით, ნაჩვენებია, რომელი ანბანი რომელ რიცხვს აღნიშნავს (ფ. 2); სხვა და სხვა ავთოგოფობის წამლისა რეცეპტები (ფ. 3-4), შემდეგ თათრული ლექსები მხედრული ასოებით დაწერილი (ფ. 5-7).

მე-249 ფურცელზე V. გადამწერს შემდეგი ბოლოსიტყვაობა აქვს:

ქ: ესე: ლექსი: აღამა: გარდმოწერა: რომ: არის: ბეჟოას ქალი(ა)
 ცოდვისგან: ვიტანჯვი: მიშველეთ: ვინც: ხართ: სომხის: შვილია
 ადრე: წავიდეთ: სამოთხეს: შემოვიხვეწოთ: მარიამის: შვილია
 და: ცოდვისგან: მალ: ნუ: მამკლავს: ვიაჯი თუ. თვის: დედის
 შვილია

ვახსენოთ. დამბადებელი: ღმერთი: არსისგან: ქებული

წამის: ხანს: შექმნა: ქვეყანა: არვისგან: დაწუნებული

ადამ: და: იევა: დაბადა. კაცთაგან: შედარებული

და: ანგელოზთ: დასი: შეამკო: ეშმაკი: შექმნა: ვნებული

და: ესე: წიგნი: არის: სამასი: რვა: არის: დიწერა (sic):

შამახის: წიგნი: იანვრის. იე. გასულსა: ქქს ტყ:.

წინანდელ წაშლილ ამოფხევილ სიტყვებზედ სწერია
 ჯვარიანს სამკუთხედში:

ქ.: მე: ცოდვილი: ყაზანთ: ბეჟოას: ქალამა: დამიწერია:

ვეფხისტყაოსანი: ვინცა: გამოასწერას: შენდობა: მითხრას: მე:

ქორონიკონი ნათლად დაწერილი-ტყ-უდრის 1702 წელს.

დაბეჭდილ კატალოგში ავტორს ასო ქნი ზ-ად მიუღია და ამ
 შეცდომით აიხსნება, რომ ხელნაწერს 1619 წელს მიაკუთვნებს.

რომ ხელნაწერი მეთვრამეტე საუკუნეს ეკუთვნის ეს გარდაწერის ხასიათისა იმითგანაც სჩანს, რომ ქალაქის ნიშანი, ფილიგრანი, წარმოადგენს ღერბს ორი ლომით აქეთ იქით და ქვემოთ უზის ლათინური ასოები AJ, მეორე ფურცელზეა ID.

ხელნაწერის პირველ გვერდზეც არის იგივე წელი აღნიშნული ოთხ სტრიქონიან წარწერაში, რომელიც შემდეგ წაუშლიათ, მაგრამ ქორონიკონი ტჟ კარგათ სჩანს. ეს წარწერა ტექსტისავე ხელით არის შესრულებული და შეიძლება საზოგადოთ მისი აღდგენა:

ქ.: დაიბადა: ქალაქსა: ლამით(?) ფახოას:(?) ქალი:.

ელენე: მარტისა: ათი: გასული: დღე:.

ნავრუზი: შავთიას:(?) დილას: მთვარეს:

ექვსი: გასული: ქკს: ტჟ):

ხახანაშვილსაც ქორონიკონი წინათ მოხსენებული ტზ-ანად წაუკითხავს (1619), ლექსი და მინაწერები არ მოჰყავს.

ტექსტი ვეფხის ტყაოსნისა ამ ხელნაწერში ძლიერ გარყვნილია, გადამწერი სომხის ქალი ვერ ყოფილა დახელოვნებული ქართულში, ხელიც უშნოა. ამიტომ სამართლიანად მიუწერია ვილასაც პირველ გვერდზე წიგნისა: დიად ცუდი ვეფხვისტყაოსანია. არც მეთვრამეტე საუკუნეში ყოფილა მოსაწონი ეს ვეფხის ტყაოსანი: მე-112 ფურცლის აშიაზე v. მერმენდელის ხელით ასეთი მინაწერია:

მე. იოანემ. სარდლის. შვილმა. ვნახე. მინდა. მეყიდა. და. აღარ. ვიყიდე. 1723. იოანე (ხელჩართულათ მე-113 ფურცელზე).

ამ რიგათ ეს ვეფხის ტყაოსანი გადაწერილია შემახისას უვიცი სომხის ქალის მიერ 1702 წელს.

№ 11 (ძველი ფონდით 24)

ნაკლული ვეფხის ტყაოსანი ვახტანგის მიერ დაბეჭდილი ტფილისში 1712 წელს. ყველა ნაკლული ტექსტი შევსებულია ხელნაწერით ლიბერ ქალაქდზე, ნუსხა ლამაზის მხედრულით, in folio, ქართული ტყავ გადაკრული ყდით.

სულ 172 ფურცელი, უმეტესი ნაწილი ხელითაა ნაწერი მე-19 საუკუნის დასაწყისში. ბოლოს უწერია:

სრულ იქმნა წიგნი ესე ყ^ნის ზნეობებით სავსე, რომელიც ივერიელთა შ^ნს იპოვებია. დემეტრე (ეს სიტყვა ჩართულათ სწერია).

№ 12 (ძველი ფონდით 8)

ვეფხვის-ტყაოსანი in 4°, გაკრული ნუსხა მხედრულის ხელით, ლიბერ ქალაღდზე, შეიცავს 120 ფურცელს, უბრალო კარტონის ყდაში, გადაწერილია 1811 წელს, რაც სჩანს ბოლოს მინაწერიდან: დიდება ღ^თ-სა ყ^ნ-ლთა მასრულსა:

სრულ იქმნა იელითა იოანე იალღუზის ძისათა:-

აპრილის 21. წელს 1811.

ფრანგული მინაწერი წინა ფურცელზე უჩვენებს, რომ ხელნაწერი შეუწირავს ბიბლიოთეკისათვის გამბას 17 ნოემბერს 1824 წ. გამბა საფრანგეთის კონსული იყო ტფილისში.

№ 13 (ძველი ფონდით 9)

ომანიანი ანუ ამბავი პირველი ტარიელის შვილის სარიდანის ძის ომან ჭაბუკისა, რომელიც ამბავი ესე ზედ მოებმის ამბავსა ვეფხვის-ტყაოსნისასა, ლექსად და პროზად. მხედრული ხელნაწერი in 4°, 20,5 × 16 სანტ. დაწერილია ქალაღდზედ მორგვალღ მხედრულით, შეიცავს 91 ფურცელს, ყდა კარდონისაა, მიხაკის ფერ ტყავ ვადაკრული, სრულია, გადაწერილია დავით რექტორის მიერ 4 თებერვალს, 1782 წელს. სათაურები წითღურით არის ნაწერი. ბოღღში შემღვეგი ლექსები და ბოღღ სიტყვაობა არის დავით რექტორისა:

ჩემი თქმული შაირი მაჯამად. და თავად კიდღურ-წერიღღობადღვე. ჩემიღვე სახელი დავით:

ღანაკოღარი სეღდითა, გული რა დიღვეს იღება:

შიზრახე მუნით აზატმან, წყღულღ ჭირს ქვერად იღება:

ისრით ნაკრავსა სჯეროღდი, კვღა ლახვარს გულს ნუ იღება:
და თღვალთა ნუ იღენ ცვარებსა, იღვე დღვე შენდა იღება:

ესეცა მისებრივი არს მაჯამა. და კიდურ-წერილობად. სახელი ჩემივე დავით.

დასაწყისის მქონე სქმუნავ, სოფლისთა მომკლეს მანათა:

ვის მისცნა გაუმწარებლად, შვებანი ან ცხრა მანათა:

ისწავენ გაქვსვე დასასრულ, დაგიშთენ ოქრო მანათა:

და ოლილთ სპეკალთ დღეს შენ ოხრება. ხვალე მე მომცნა მანათა:

ამის წიგნისა მხილველთა. და მკითხველთა. ჩემ მცირისა ალექსის ძის დავითისაგან. ესრეთ მორეგესხენნესთ:

ამისი კითხვა. ჩემგან ვიცი რომენ. სათანამდებო არაა. არამცა აღწერა. და ეს გვარსა ბედითსა მსოფლიოთა ჰამბავთა ზედა დაშრომა. მარა სევდიანი საწოლთა ვსჯე ნუგეშთაგან ყოლე მოკლებული. ურვანი გულთა მილამებდა და კაეშანთა განმრავლებანი ტყვე მყოფდეს სოფელსა არა ვემდუროდ. მარა უბრალოდ დასჯასა ჩემსა ვკვირობდი. და ესეცა სოფლისაგან, რომენ არცა მე მიტევა თვისისა მზაკვისა მშვილდისაგან მტერობის ისარ განწონასა მიუცილებელი. მარმენიოსმან ჩემმან დამსვა საგნად: და ესდენტა ჭირთა განმრავლებამან. საპყრობილეთაგან შემდგომად გამოსვლამან ესე აღმაწერიანა. ცუდად ჯდომას ცუდი შრომა ვირჩიე:

ეგრეთვე ჭირთაცა შინა ვხადო და მიხსნენს და მასვე სრულიად უცნაურსა და არა სრულიად უცნაურსა ღთსა დიდება:

სრულ იქმნა ძალითა ღთსათა: თთვესა. ქებერჟალსა. რიცხუსა 4. წელსა. სიტყვისა ღთსა: 1782.

დავით (ჩართულათ).

მაღალ კეთილ-შობილი. ალექსის ძე რეკტორი დავით:

გამართულია. დასაწყისი:

დიდება შენდა დიდება, ღთო ყოვლისა მპყრობელო ჩვენ უღირსთაგან უცნობო, ენითა მიუთხრობელო.

ტექსტს წინ უძღვის ცალკე ფურცელზედ ფერადებით დახატული ერთი ლამაზი სურათი სპარსული ყაიდისა, რა-

მელიც შეიცავს ჩვენის აზრით მისრეთის კელმწიფის ალიექ-
ბარ მეფისაგან თავისის ასულის ბურნა მელიქის კელმწიფედ
დასმის გამორჩევას. წარმოდგენილნი არიან: ხელმწიფე ტახტ-
ზედ ფეხმოკეცილი, მის წინ სავარძელში მისი ასული, აქეთ-
იქით ორნი წინამდგომნი ფალავანნი, ქვემოთ მეჩონგურე და
მერიქიბე ტაბაკით ბრეწეულების (?) მიმრთმევი.

ტექსტის დასაწყისში ფერადებიანი «ზასტავკა» არის.

პირველ გვერდზე სურათიანი ფურცლისა წარწერაა მხე-
დრულათ:

წიგნი ესე ეკუთვნის ვიკტორ ლეტელიეს.

აღწერა ამ ხელნაწერისა ნახე ბროსსე N. J. As. t. XIV.

№ 14 (ძველი ფონდით 10)

მ ი რ ი ა ნ ი, მხედრული ხელნაწერი, in 4°, დაწერილია
ქალაქდზე გაკრული ნუსხა მხედრულით, შეიცავს 32 ფურ-
ცელს, კარდონის ყდით, პირველ გვერდზე უწერია:

წიგნი ესე ეკუთვნის ვიკტორ ლეტელიეს. ტექსტის და-
საწყისს «ზასტავკა» ყვავილების ფერადებით შესრულებული.

სათაური: ქ: ამბავი პირველი თავი. დასაწყისი. ჩინეთის
კელმწიფისა. ამა წიგნსა ეწოდების მირიანი.

სათაურები ნაწერია წითლურით. ფილიგრანი ქალაქდისა:
გვირგვინი ვენახის ტევნით ქვემოთ.

ტექსტის დასასრულს მარცხნივ და მარჯვნივ წითლუ-
რით ნახატავი ორი ვარსკვლავის მსგავსი ყვავილია და ირ-
გვლივ წარწერა აქვს: მარცხნივ: ქ. აღიწერა. მირისა. და ნომი.
ავთამის. წიგნი. სამსა. დღესა. (მარჯვნივ): და ამისთვის. ვერა.
რაი. კაი: კელი. იქმნა. თებერვალს (ი¹ზ). ქ¹კს: უნც: (=1770 *).

*) აღ. ხახანაშვილს 1760 წელი აქვს ნაჩვენები. კატალო-
გში მე-19 საუკ.

პირველ ფურცელზედ ხელნაწერისა ორი ლექსია:

ქ: გიწერს ბრძენი შვენიერად. უმსგავსოსა საქმეს მოვლად.
 რას მაშიყობ ვისსა ვისი, მეცნი მბრძნობენ ძველსა პრო-
 ვლად.
 ტრფიალების მდრანჯვენელობით: ყვაფი ვარდზედ. ნუხარ
 მროვლად.
 და შენებრ მსგავსთა ელაციცე. მათთა ბაგეთ. იყავ მლოვლად:

ქ: იგი რა არის საწყინო. გულისა გასაგამირალი:
 უნამსად ქცევა მიდამოდ. ჰყავს საყვარელი მტირალი:
 სურან ერთ ოდენ სხუად არად. მუხთალ არს გულ მწირალი.
 თვალთა რად ჰფარავს ფიცებით იგი არს მისდა მწირალი.
 მეორე გვერდზე პირველი ფურცლისა ექვს ტაეპოვანი
 ლექსია კიდევ უმნო მხედრულით შემდეგ მიწერილი, უმნი-
 შვნელო და ულაზათო.

ბროსეს აღწერა ნახე. N. J. As. t. XIV, გვ. 240-241 და t. XVI.
 აგრეთვე Bul. de l'Acad. XXIV, გვ. 296-297.

№ 15 (ძველი ფონდით 11)

ბ ა რ ა მ ი ა ნ ი, in 4°, დაწერილია ლექსად გაკრული
 მხედრულით, 83 ფურცელი. ყდა ხისაა შავტყავ გადაკრული
 ზედ ჩაღრმავებული სახეებით, სათაურები წითლურით. ეს
 ბარამიანი გალექსილია ონანა მდივნის მიერ 1726 წელს ასტ-
 რახანს, ხოლო ჩვენი ხელნაწერი გადაწერილია მისი დედნის-
 გან 1769 წელს, 6 ოკტომბერს, და გამართულია (შესწორებუ-
 ლია) დავით რექტორის მიერ 1788 წელს, ყველაფერი ეს ცხა-
 დათ სჩანს ბოლოსიტყვაობიდან და წიგნის ბოლოს მინაწერე-
 ბიდან. არ არის მართალი ვითომც ხელნაწერი გადაწერილი
 იყოს დავით რექტორის მიერ, ეს დავით რექტორის ხელი არ
 არის, ხოლო მისი ხელით არის დაწერილი მე-82 ფურცლის
 ბოლოს (recto) შემდეგი ფრაზა:

ქ: ეს ბარამიანი. მე. ალექსის ძემ დავითმან. გავმართე.
 ქკს. უოვ. თიბათვის: თ:

ონანა მდივნის ავტოგრაფი ბარამიანისა მე აწერილი მაქვს დაწვრილებით (იხ. აღწერა წერა-კითხვის ხელნაწერებისა, რუსულ ენაზედ, ტ. 1, გვ. 532-540). ზემოხსენებული ხელნაწერი იმეორებს ყველა ცნობებს და მინაწერებს ავტოგრაფისას, გარდა მრავალის ანბან-ქებისა, რომელიც ყოველ გვერდზე აქვს დამატებული დედანს პირველ ნახევარში ხელნაწერისა. აგრეთვე ჩემს შრომაში სრულად არის წარმოდგენილი ყველა სხვა ხელნაწერების აღწერა ბარამიანისა (გვ. 541-562). ამიტომ აქ უკვე ცნობილს მინაწერებს აღარ ვიმეორებ. თარიღი აღნიშნულია ხელნაწერში ხუცუურის ასოებით:

სრულ იქმნა ოკტომბრის: ვ: ქკს. უნ: (=1769).

პირველ გვერდზე ხელნაწერისა სხვადასხვა ხელით სწერია ცნობილი ლექსები: ყაფლანიშვილის საბასი (საბა ორბელიანის), არჩილ მეფისა, ვახტანგ მეექვსისა, სხვათა შორის მისი გამოცანა:

არსა ბროლისა ბურთს შუა შიგან უფასო თვალია,
იაგუნდისა აუზი მაშიგან ვარდის წყალია,
გარშემო ჭალა ავლია, ვერ დასწვავს ნაპერწკალია
და ყველა მანედან ვარჯიშობს მეფე და ჯართაც ემალია.

ამას შემდეგ ანახანუმის ლექსი:

ანისახანუმის ნათქუაჲში, ვკვონებ სანატრელს ცხებულს
საქართველოს მეფეს თეიმურასზედ:

ორნო ლომურად შეყრილნო, ტანო წერწეტო და შალო,
ქიშმინი მისად სახუცვლად ვით ორბი მხარ განაშალო,
ფერად ბედისა ჩემისა პირ ქუფრად მიმონაშალო
და დამცა იშლები ვინც ჩემი და მისი შეყრა დაშალო.

ამას შემდეგ არის ანჩინური სამალავადი ანბანის ახსნა-განმარტება, რომელიც ზემოთ მოვიყვანეთ (გვ. 4).

პირველ ფურცელზედ ხელნაწერისა ორი ლექსია:

ქ: გიწერს ბრძენი შვენნიერად. უმსგავსოსა საქმეს მოვლად.

რას მაშიყოფ ვისსა ვისი, მეცნი მბრძნობენ ძველსა პრო-
ვლად.
ტრფიალების მდრანჯვენელობით: ყვაფი ვარდზედ. ნუხარ
მროვლად.

და შენებრ მსგავსთა ელაციცე. მათთა ბაგეთ. იყავ მლოვლად:

ქ: იგი რა არის საწყინო. გულისა გასაგმირალი:

უჰამსად ქცევა მიდამოდ. ჰყავს საყვარელი მტირალი:

სურან ერთ ოდენ სხუად არად. მუხთალ არს გულ მწირალი.

თვალთა რად ჰფარავს ფიცებით იგი არს მისდა მწირალი.

მეორე გვერდზე პირველი ფურცლისა ექვს ტაეპოვანი
ლექსია კიდევ უზნო მხედრულით შემდეგ მიწერილი, უმნი-
შენელო და ულაზათო.

ბროსეს აღწერა ნახე. N. J. As. t. XIV, გვ. 240-241 და t. XVI.
აგრეთვე Bul. de l'Acad. XXIV, გვ. 296-297.

№ 15 (ძველი ფონდით 11)

ბარამიანი, in 4°, დაწერილია ლექსად გაკრული
მხედრულით, 83 ფურცელი. ყდა ხისაა შავტყავ გადაკრული
ზედ ჩაღრმავებული სახეებით, სათაურები წითლურით. ეს
ბარამიანი გალექსილია ონანა მდივნის მიერ 1726 წელს ასტ-
რახანს, ხოლო ჩვენი ხელნაწერი გადაწერილია მისი დედნის-
გან 1769 წელს, 6 ოკტომბერს, და გამართულია (შესწორებუ-
ლია) დავით რექტორის მიერ 1788 წელს, ყველაფერი ეს ცხა-
დათ სჩანს ბოლოსიტყვაობიდან და წიგნის ბოლოს მინაწერე-
ბიდან. არ არის მართალი ვითომც ხელნაწერი გადაწერილი
იყოს დავით რექტორის მიერ, ეს დავით რექტორის ხელი არ
არის, ხოლო მისი ხელით არის დაწერილი მე-82 ფურცლის
ბოლოს (recto) შემდეგი ფრაზა:

ქ: ეს ბარამიანი. მე. ალექსის ძემ დავითმან. გავმართე.

ქკს. უოვ. თიბათვის: თ:

ონანა მდივნის ავტოგრაფი ბარამიანისა მე აწერილი მაქვს დაწვრილებით (იხ. აღწერა წერა-კითხვის ხელნაწერებისა, რუსულ ენაზედ, ტ. 1, გვ. 532-540). ზემოხსენებული ხელნაწერი იმეორებს ყველა ცნობებს და მინაწერებს ავტოგრაფისას, გარდა მრავალის ანბან-ქებისა, რომელიც ყოველ გვერდზე აქვს დამატებული დედანს პირველ ნახევარში ხელნაწერისა. აგრეთვე ჩემს შრომაში სრულად არის წარმოდგენილი ყველა სხვა ხელნაწერების აღწერა ბარამიანისა (გვ. 541-562). ამიტომ აქ უკვე ცნობილს მინაწერებს აღარ ვიმეორებ. თარიღი აღნიშნულია ხელნაწერში ხუცურის ასოებით:

სრულ იქმნა ოკტომბრის: ვ: ქკს. უნზ: (=1769).

პირველ გვერდზე ხელნაწერისა სხვადასხვა ხელით სწერია ცნობილი ლექსები: ყაფლანიშვილის საბასი (საბა ორბელიანის), არჩილ მეფისა, ვახტანგ მეექვსისა, სხვათა შორის მისი გამოცანა:

ორსა ბროლისა ბურთს შუა შიგან უფასო თვალია,
იაგუნდისა აუზი მაშიგან ვარდის წყალია,
გარშემო ჭალა ავლია, ვერ დასწვავს ნაპერწკალია
და ყველა მაზედან ვარჯიშობს მეფე და ჯართაც კმალია.

ამას შემდეგ ანახანუმის ლექსი:

ანისახანუმის ნათქუაში, ვჰგონებ სანატრელს ცხებულს
საქართველოს მეფეს თეიმურასზედ:

ორნო ლომურად შეყრილნო, ტანო წერწეტო და შალო,
ქიშმინი მისად სახუჭვლად ვით ორბი მხარ განაშალო,
ფერად ბედისა ჩემისა პირ ქუფრად მიმონაშალო
და დამცა იშლები ვინც ჩემი და მისი შეყრა დაშალო.

ამას შემდეგ არის ანჩინური სამალავადი ანბანის ახსნა-განმარტება, რომელიც ზემოთ მოვიყვანეთ (გვ. 4).

№ 16 (ძველი ფონდით 12)

ალზირა ანუ ამერიკელი, ტრადედია.

მხედრული ხელნაწერი ლურჯ ქალღმერთად, in folio, კარდონის ყდით, 35 ფურცელი, ფილიგრანს ქალღმერთისა უზის ციფრი 1819. და სურათი ორთავიანი არწივისა, და ასოები: D, R. პირველ გვერდზე მინაწერი:

წიგნი ესე ეკუთვნის ვიკტორ ლეტელიეს.

სრული და უნაკლო ეგზემპლიარია, გადაწერილია მე-19 საუკუნის 1819-1830 წლებში.

№ 17 (ძველი ფონდით 4)

ლექსიკონი საბა-სულხან-ორბელიანისა, in 4°, მოლურჯო ქალღმერთად ნუსხა გაკრული მხედრულით, პირველი ასოები ხუცურათ არის ნაწერი თითოეულის სიტყვისა, 322 ფურცელი, ხის ყდით შავტყავ გადაკრული, ზედ გამოსახული ყვავილებით და ფიგურებით.

ქალღმერთის ფილიგრანს სხვათა შორის უზის 1809 წელი. წიგნის ბოლოს ტექსტის ხელის სწერია:

დიდება სულსა ყ^ნდ წმიდასა ღ^ნთსა სრულ მყოფელსა ყ^ნთასა, სრულ იქმნა აელითა იოანე იალღუზის ძისათა. წელსა 1812: ხ^ნ თქ^ნ კეთილ-გულის-ემის მკითხნო, გ^ნბით რათა ლოცვით და სიყვარულითა არა დაიცონოთ (sic) სულითა მოკსენებამ ჩემისა უღირსებისა.

ბოლოში ხელნაწერს დართული აქვს ჩვეულებრივი ბიოგრაფიული ცნობები საბაზე, მისი და სხვების ლექსები; შემდეგ მოკლენი საქართველოსანი ქართულ და თათრულ-სპარსული სახელებით, ნუსხა ავი დღეებისა, ზოდიაკოს ნიშნებისა და სხვა. ყდას შიგნით აწერია:

წიგნი ესე ეკუთვნის ვიკტორ ლეტელიეს.

ხელნაწერი წინეთ ციციშვილების საგვარეულოს კუთვნილება ყოფილა და მათი ოჯახის წევრების დაბადება და გადაცვალება არის მრავალ ადგილს აღნიშნული თავში და ბოლოში ხელნაწერისა:

თავადის დავით ციციანოვის ძე ზაქარია დაიბადა 1803 წელსა სექტემბრის 8 დღესა.

ამისავე მეორე შვილი იერონიმე დაიბადა 180 (sic) წელსა, დღესა და ამსვე დღესა გარდაიცვალა.

ამისავე ძე იესე დაიბადა 1807 წელსა მაისის 26 დღესა. გარდაიცვალა 1812 წელსა.

ამისვე ძე იოანე დაიბადა 1810 წელსა თვესა თებერვალსა 13 დღესა და გარდაიცვალა 1812 წელსა...

ამისივე ქალი დარია დაიბადა 1814 წელსა სექტემბრისა 4 დღესა.

ამისივე ძე სარდიონ დაიბადა 1816 წელსა ოქტომბრის 13 დღესა პარასკევსა, დღისა ჟამსა 6 მეექვსესა სოფელს ქარელში.

1809 წელსა აგვისტოს 12 დღესა მაიორის თავადის დავით ციციანოვის პატ[რე]თი დაიხატა ტფილისს.

1820 წელსა აპრილსა 14 დღესა ოთხშაბათს რომელი თხუთმეტად და ხუთშაბათად გასთენდებოდა შუალამისა პატარა მიხაილ დაიბადა თავადის მაიორისა ციციშვილის დავითის ძე ქალაქსა გორში.

1813 წელსა თებერვლის ი, კვირე დღესა თავადის დავით ციციშვილის პატარა შვილი გიორგი გარდაიცვალა.

1814 წელსა სექტემბრის 4 . . . დაიბადა დავით ციციშვილის პატარა ქალი დარია.

№ 18 (ძველი ფონდით 15)

ღ რ ა მ ა ტ ი კ ა დავით ბატონიშვილისა, შედგენილი 1790 წელს ქალაქ ტფილისს. მხედრული ხელნაწერი, ლიბერ ქალაღწეოდ, 81 ფურცელი, მდიდრულ მარაქენის ყდით, პარიზში გაკეთებულის, in 4° პატარა ფორმატისა, ხელი სტამბური მხედრული ლამაზია, სათაურები და მეთაური ასოები ასომთავრულია. პირველ ფურცელზედ ბატონიშვილის თეიმურაზის ხელით შემდეგი წარწერაა:

ღ რ ა მ ა ტ ი კ ა ესე, ვინაღდგან არს ქართულსა ენასა შა ურჩეულესი ამისთჳს. უძღვნი დიდებულსა პარიჟის ყდ ბრძენსა

მეაზიელესა საზოგადოებასა. რათა წევრნი მისნი ქართულისა ენისა მეცნიერნი სარგებლობდენ ამით:

უუპატივცემულებსად სრულიად ზემოდასა საქართველომ-სა და სხვათა მეფის გიორგი მეათცამეტის ძე. თეიმურაზ.

ქვემოთ ამ სიტყვების თარგმანია ფრანგულათ ბროსეს ხელით მიწერილი. ხოლო ზემოთ ფრანგულათ სწერია:

Ce livre appartient à la Societé Asiatique de Paris.

Ce livre est le premier exemplaire, qui à été composé pour ce raison, je ne l'ai pas donné à copier.

სათაური წიგნისა: დავითის მიერ დავითიან პანკრატო-ვანისა ირაკლი მეორისა პირმშო ძისა გიორგის პირმშოს ძისაგან აელ-ხებაი: წელსა. ჩლე: ხ ქართულსა ზედა უოც; სა-მეუფოსა ქალაქს ტფილისს.

წინასიტყვაობაში თავის შრომას დავითი უძღვნის ირა-კლი მეორეს. ბოლოს დავითის ხელით რამოდენიმე ტერმინე-ბია მოყვანილი რუსულათ (მაგრამ ქართული ასოებით) და ქართულის თარგმანით, რომლის ბოლოს თეიმურაზის ხელით სწერია:

ეს მეფის ძის დავითის დასახსომებლად ყდაზე მოეწერა ამ ადგილს, თვით მისის აელით. და ამისთვის აღარ წავშალოე.

ეს წიგნი ერთი საუკეთესო ეკზემპლიარია დავით ბატო-ნიშვილის ღრამატიკისა, თვით დავითისავე ნაქონი; ქალა-ლის ფილიგრანთა შორის 1788 წელი ჩანს. ხელნაწერი მე-18 საუკუნის დასასრულს ეკუთვნის და თუმცა თვით დავითის ხელით არ არის გადაწერილი, მაგრამ მისი ზედამხედველო-ბით არის ნაწერი, მისი ხელის წარწერები აქვს და ავტოგრაფს უდრის.

№ 19 (ძველი ფონდით 7 bis)

სამოსწავლო ღრამატიკა, in 4°, ლურჯ ქალაღ-ზედ უშნო გაკრული ნუსხა მხედრულით და ასომთავრული სათაურებით და მეთაური ასოებით, კარდონის ყდაში, 23 ფურცელი, მე-19 საუკუნის პირველი ნახევრისა, უმნიშვნელო ხელნაწერია.

№ 20 (ძველი ფონდით 13)

ქართული სამოსწავლო ღრამატიკა; მხედრული ხელნაწერი, in 4° ლურჯ ქალღმერთზე, მომრგვალო ხელით, სათაურები და მეთაურები ასომთავრულით, 52 ფურცელი, ეს ისეთივე ღრამატიკა არის, როგორც № 19, ხოლო უფრო სრული და კარგის ხელით გადაწერილი, მე-19 საუკ. დასაწყისისა.

№ 21 (ძველი ფონდით 14)

ლოლიკა ანტონ კათალიკოსისა, ლურჯ ქალღმერთზე, მხედრულის ხელით და ხუცურის სათაურებით, მე-19 საუკ. პირველის მეოთხედისა; ქალღმერთის ფილიგრანი უჩვენებს 1807 წელს, კარტონის ყდით, 75 ფურცელი, წინასიტყვაობაში ჩამოთვლილია ფილოსოფიის დარგები, და შემდეგი შეიცავს ლოლიკის ტექსტს, რომელიც შვიდ თავად არის გაყოფილი. ბოლოს უწერია: დასასრული პირველი ნაწილისა, ეს პირველი ნაწილი ფილოსოფიისა შეიცავს მამასადამე ლოლიკას. უფრო დაწვრილებით ამის აღწერა, ნახე ალ. ხახანაშვილი. მოამბე № 24, გვ. 15-16.

№ 22 (ძველი ფონდით 16)

შემოკლებული მოთხრობა ქართული ისტორიიდან შედგენილი მეფის გიორგის მეთორმეტის ძის თეიმურაზ ბატონიშვილის მიერ დეკემბერში 1832 წელს პეტერბურგს, ავტოგრაფი თვით თეიმურაზისა, ლამაზი მხედრული ხელით დაწერილი, მშვენების ოქროს ვარაყიანი ყდით, 180 გვერდი. საქმე ის არის, რომ მარ. ბროსეს მიუწერია თეიმურაზისათვის წერილი პარიზის სააზიო საზოგადოების სახელით და უთხოვია ცნობები: რაოდენნი მეფენი იყვნენ საქართველოში გიორგის სახელით და რომელს ქამს და კიდევ ვახტანგ მეფე, ლეონის ძე, მერამდენე ვახტანგი იყო გთხოვთ გვაუწყეთ. აი ამის საპასუხოდ თეიმურაზი ვუძღვნის სააზიო საზოგადოებას ამ შემოკლებულ მოთხრობას შემდეგის თავიანი წერილის წინ წაძღვანებით. მოგვყავს ეს შესავალი:

ფრანციელთა ერთა დიდებულისა სამეუფოსა ქალაქს პარიზის ყოვლად ბრძნისა შეაჩივლის მიმართ საზოგადოებისა:-

მიიძღვანების შრომილი ესე სახსოვრად საზოგადოებისა მის: და პატივისცემისათჳს ღირს შესახებულისა სიბრძნისა მოყვარების მათისა: მამულისა ჩემისა ენასა ზედა აღწერილი, გამოკრებული სხვათა და სხვათა აღწერილთაგან საქართველოს ისტორიათასა, ორთა ამათჳს შემეცნებათა ქვემოთ ამისსა, მცირესა ამას შინა წიგნსა აღწერილთა: უღრმესითა პატივის ცემითა უმდაბლესად. უმწვერვალესის მგრძობელით მძღვნობელი. ზემოასა ივერიისა (ესე იგი ზემოასა საქართველოსა) და სხვათა: მეფის გიორგის ძე თეიმურაზ:-

აღიწერა სამეუფოსა ქალაქსა შინა სანკტპეტრე-ბურგს:-

ბოლოს უწერია: სრულ იქმნა შემოკლებული ესე მოთხრობანი ყოვლითურთ ნამდვილთაგან საქართველოსა ისტორიათა და მოთხრობათაგან სხვათა და სხვათა აღწერილთაგან გამოკრებული: წელსა ქსით 1832-სა ქართულსა ქკს: მეთათხმეტისა მოქცევისასა 520-სა: თვესა დეკემბერსა:-

მოთხრობა ფაქტიურათ დამყარებულია ქართლის ცხოვრების და ბატონიშვილი ვახუშტის ცნობებზე. ამ მოთხრობის ცალი ტფილისშიაც მოიპოვება.

№ 23 (ძველი ფონდით 6)

ეგრეთ წოდებული ქართული ხრონიკა, *Chronique Géorgienne*, რომელიც გამოცემულია პარიზში სააზიო საზოგადოების მიერ, ბროსეს თარგმანით და შენიშვნებით, ტექსტი გამოცემულია ლიტოგრაფიის საშუალებით და დამზადებულია 1829 წელს, ხოლო თარგმანი და საერთო წიგნი გამოვიდა 1830 წელს. სათაურათ ამ გამოცემას უწერია: ცხოვრება საქართველოსა. *Chronique Géorgienne, traduite par M. Brosset jeune*, მაგრამ ხელნაწერში ტექსტს არავითარი სათაური არა აქვს და პირდაპირ იწყება სიტყვებით: «ქრონიკონსა: აა: თურქნი მოვიდნენ მეფე გიორგი მოკლეს»... და სხვა. დაწერილია კარგ ქალაღზე in 4° ლამაზი სტამბურის

მხედრულით მე-18 საუკუნისა, შეიცავს სულ 96 დაწერილ ფურცელს, თავში ორი ფურცელი დაუწერელია, ბოლოში ექვსი. ადგილ ადგილ ტექსტში სიტყვები და სტრიქონები წითლურით არიან ნაწერნი, ზოგჯერ ტექსტში ცარიელი ადგილებია დატოვებული თითქო წითლური სიტყვების და სტრიქონების ჩასაწერათ, მაგრამ ადგილები დარჩენილია შეუვსებელად, მაგალითად მე-25 და მე-26 გვერდებზე verso. სათვალავი აღნიშნულია რვეულებზე. რვეულში 8 ფურცელია, სულ 13 რვეულია. ქალაღის ნიშანი, ფილიგრანი, სხვათა შორის შეიცავს გვირგვინს. ამ არა ჩვეულებრივ ხელნაწერში არც შესავალია, არც ბოლოსიტყვაობა, არც გადამწერი ჩანს, არც ამ კომპილიატური ტექსტის შემდგენელი, არც რაიმე შენიშვნა მოიპოება. ამ ხელნაწერის ცალი მარტო ერთი მოიპოება საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების ბიბლიოთეკაში, მაგრამ ის გადაწერილია ეჭვს გარეშე ბროსეს გამოცემიდან და ამიტომ მნიშვნელობას მოკლებულია. შესწორებული მეორე ფრანგული თარგმანი ბროსესი 1841 წლისა მოთავსებულია პეტერბურგის აკადემიის მემუარებში მე-6 სერია, ტომი V, გვ. 220-245.

№ 24 (ძველი ფონდით 5)

კ რ ე ბ უ ლ ი ქ ა რ თ უ ლ ი ს ა მ ა რ თ ლ ი ს ა ვ ა ხ ტ ა ნ გ მ ე ფ ი ს ა ქ ა ლ ლ დ ზ ე, in folio, ხის შავტყავ გადაკრულ ყდით. ნუსხა მხედრულით ნაწერი, სრული, შეიცავს 282 ფურცელს: ბოლოს უწერია: აღმწერე (sic) მოქალაქე მოსესის ძე ტიტულიარნი სოვეტნიკი ნიკოლოზ ბაღინოვი თებერვლის იე-სა დღესა ჩუკგ-სა წელსა: - თავში აქვს სარჩევი ანბანის რიგით შედგენილი (1-18 ფურ.), მას მოსდევს კიდევ მეორე შედარებითი სარჩევი (19-54), რომელიც შედგენილი ყოფილა 1750 წელს მეფე თეიმურაზ II ბრძანებით, შემდგენელი ამ მეორე სარჩევისა თავის სახელს წინასიტყვაობაში (ფ. 18 verso) არ იხსენიებს. ტექსტის რიგი ასეთია: სამართალი ბერძნული (65-119);—სომხური (121-211);—კათალიკოსთა (212-214);

ძეგლის დადება მეფეთ მეფის გიორგის მიერ (215-221), სამართალი აღბუღასი (223-241), სამართალი ბატონიშვილის ვახტანგისა (242-282). ეს ხელნაწერი, 1823 წელს ნიკოლოზ ბალინოვის მიერ გადაწერილი, შეუძენია საფრანგეთის კონსულს ტფილისში გამბას და დაუთმია პარიზის საკოროლო (ეხლანაციონალური) ბიბლიოთეკისათვის იანვარში 1825 წელს. რასაც მოგვითხრობს ფრანგული წარწერა. მთელი ტექსტი ამ ხელნაწერისა მ. ბროსეს გადმოუწერია თავისთვის; წერა დაუწყია 23 დეკემბერს 1828 წ. და დაუმთავრებია 27 თებერვალს 1829 წ. ეს ბროსეს მიერ გადმონაწერი ხელნაწერი ჩვენ მოგვეპოება ეხლა ტფილისში წერა-კითხვის მუზეუმში № 3682 და აწერილია ჩემ მიერ (იხ. ჩემი აღწერა წერა-კითხვის ბიბლიოთეკის ხელნაწერთა, ტომი II, გვ. 617-618) და ამიტომ აქ საჭიროთ არ მიმაჩნია განვიმეორე წინასიტყვაობა შედარებითი სარჩევის შემდგენელისა^{*}). აგრეთვე მე აწერილი მაქვს ყველა კრებულები ქართული სამართლისა და თვით ვახტანგის სამართლის ცალებიც, რომელნიც მოიპოებინ ტფილისის მუზეუმებში (იხ. ხსენებული აღწერა, ტ. II, გვ. 614-671), ამათში ერთი ხელნაწერი № 3066 გადაწერილია 1809 წელს იმავე ნიკოლოზ მოსესის ძის ბალინოვის მიერ, რომელსაც ზემოხსენებული ხელნაწერი გადაუწერია, ხოლო მაშინ გადამწერი ყოფილა კოლესკის რელისტრატორი (იქვე, გვ. 616).

№ 25 (ძველი ფონდით 22)

წერილი იმერეთის მეფის სოლომონ პირველისა პიო მეექვსე პაპისადმი, მიწერილი 25 აგვისტოს 1779 წელს. წერილს თან ახლავს იტალიანური თარგმანიც; ნაწერია ნუსხა მხედრულით თვით სოლომონ მეფის ხელით. მოგვყავს სრულად უცვლელად ტექსტი წერილისა თავის ნი-

^{*}) ხოლო ბროსეს გადმოწერილში უნდა შესწორდეს სიტყვა: მსაჯულ-მომგენი (618 გვ. სტრიქონი 4 ზემოდან), უნდა იყოს: მსაჯულ-გამგენი. ამას გარდა ბალინოვის გადაწერის თარიღად, ბროსე შეცდომით უჩვენებს 1825 წ., ნაცვლად 1823-სა.

შნებით, ხოლო სიტყვების გადასატან ნიშნებს ჩვენ ვუმატებთ *) წერილი ჩადებულია პატარა კონვერტში. რომელზედაც აწერია:

მათს: უწმინდესობას: უფ-
ალს: ბატონს: პიო: პაპს
მექვსეს: მირთვას: ესე
წიგნი.

მათს. უწმინდესობას პიო: პაპს. მექვსეს:-
უწმინდესსა. და. უნეტარესსა. წმიდათა მოცი-
ქულთა ყოვლისა ქრისტიანობისა. განმანათლებელთა. პეტრესა. და: პავლესა. დიდისა: საყდარსა. და. პატიოსანსა: ეკლესიასა. ზედა:
მჯდომარესა. დიდისა. ქალაქისა. რომისა. მპყრობელ. განმგესა. ყოვლისა. დიდებითა: აღსავსეს.
უფალს ბატონს. ჩვენ. მაგათი. ე-
ამ მარად. სამსახურისა. და. კარგად. ბრძანების. წადიერი. სრულიად. იმერეთის: მეფე: სოლომონ. წმინდას. მარჯვენას. პელს. მთხვეუნას. მოგახსენებთ: ვიკითხავთ. მაგათის უწმინდესობის. მშვიდობის. ამბავს: ვითხოვთ. უფლისა: ჩვენისა. იესოს. ქრისტესაგან. გვეუწყოს: ამას: მოგახსენებთ: მათს: უწმინდესობას: ჩვენ და: ჩვენი ქვეყანა: ყოველთვის. ბრძოლით. ურჯულთაგან: დიად. შეიწრებულია. რათა. მოხედოთ. სხვას. ამას: მოგახსენებთ. ვედრებასა. ვყოფთ. წინაშე მათსა: ორი: აქიმი: ასრეთი. გვიწყალობოთ. ყოვლის: სწეულების. ოსტატობის. მკურნალობით: სრული: იყოს: თავისის: წამლებით. და. რიგით. სტომაქის. სწეულების. თიაქრის. ჩამოსულის: თუ. ჩამოუსვლელს. კარგად. იცოდეს. თქვენეულად. თქვენ: რომ: გეკადრებათ: ერთი. სათიცი. კარგი. გვიბოძოთ: ბატონო: აღიწერა; თვესა აგვისტოს: კე: ქკს: უფს.:
ბეჭედი.

*) ეს წერილი პირველად ბროსემ დაბეჭდა. ნახ. Mémoires inédits, relatifs à l'Histosre et à la langue Géorgienne... Paris, 1833: აღ. ხახანაშვილსაც მოყვანილი აქვს.

№ 26 (ძველი ფონდით 23)

სამდივნო წიგნი, in folio დიდი ფორმატისა, დაწერილია ქალაღდზე თავში სტამბურის მხედრულით, ბლოში ნუსხურის მხედრულით, შეიცავს სულ 70 ფურცელს. ძველი ყდა უხეოთ ტყავის არის ჩაღრმავებულის სახეებით. შიგნით სპარსული მატერია აქვს აკრული. შემდეგ ხელნაწერი მოქცეულია ახალ კარტონის ყდაში. ხელნაწერი ეკუთვნის მე-18 საუკუნეს. სამდივნო წიგნი არის საზოგადოთ კრებული ნიმუშებისა ანუ მოდელებისა სხვადასხვა დამწერლობისა, ყოველგვარი წერილებისა და სხვა. ასეთი წიგნები ჩვენთვის დიდათ მნიშვნელოვანია, ვინაიდან ნიმუშები გამოგონილნი კი არ არიან, არამედ ნამდვილი წერილებითგან გადმოღებულნი პირები. ამ ხელნაწერში მოქცეულნი წერილები ეკუთვნიან 1638-1730 წლებს. აქ სხვათა შორის არის წერილები იმერეთის მეფის ალექსანდრე მესამისა როსტომ მეფისადმი, მარიამ დედოფლისა, როსტომის მეუღლისა, ხონტქრის მურად მეოთხისა სეფე შაჰის მიმართ; წერილები ვახტანგ მეექვსისა და მისი ოჯახისა და სხვა. წერილებს ბროსეს შენიშვნები აქვს, რომელსაც ეს ხელნაწერი განუხილავს პეტერბურგში პარინის ბიბლიოთეკის მინდობილობით, სულ 111 წერილის ნიმუშია წარმოდგენილი. საჭიროა ამ წერილების ცალკე გამოცემა. უკანასკნელ ფურცელზე მოყვანილია საყურადღებო ქართული ფულის ანგარიში:

- ე—ერთი ფული
- ი—ორი ფული
- კ—ერთი ბისტი
- ლ—ექვსი ფული
- მ—ორი ბისტი
- ნ—ერთი შაური
- ნი—სამი ბისტი
- ო—ოთხმეტი ფული
- პ—ოთხი ბისტი
- ჟ—თვრამეტი ფული

რ—ორი შაური
 ს—ერთი აბაჯი
 ტ—ექვსი შაური
 უ—ორი აბაჯი
 ფ—ათი შაური
 ქ—სამი აბაჯი
 ლ—თოთხმეტი შაური
 ყ—ოთხი აბაჯი
 შ—თვრამეტი შაური
 ჩ—ერთი მინალთუნი
 ც—ორი მინალთუნი
 ძ—სამი მინალთუნი
 წ—ოთხი მინალთუნი
 ჭ—ხუთი მინალთუნი
 ხ—ექვსი მინალთუნი
 კ—შვიდი მინალთუნი
 ჯ—რვა მინალთუნი
 ჰ—ცხრა მინალთუნი
 მ—ერთი თუმანი.

მეორე გვერდზე დინარების სათვალავია ქართული ანბანის ციფრების მიხედვით ა—ერთი დინარი, ბ—ორი დინარი (და სხვა, ლ—შვიდასი დინარი უკანასკნელია).

ზემო მოყვანილი ნუსხა ფულის ანგარიშისა, რომელსაც ადგილი ჰქონდა საქართველოში მე-17-18 საუკ., სწორია და ეთანხმება ცნობებს საბას ლექსიკონისა, ვახტანგ მეფის სამართლისა და ევროპელების მოგზაურებისა, ტურნეფორისა, გულდენშტეტისა და სხვათა. უკნინესი ერთეული იყო ფული და აღინიშნებოდა ასო ე, შემდეგ ბისტის-(კ) შეიცავდა 4 ფულს, შემდეგ შაური-(ნ) შეიცავდა 10 ფულს ანუ 2½ ბისტს; შემდეგ აბაჯი-(ს) შეიცავდა ოთხ შაურს; შემდეგ მინალთუნი-(ც) შეიცავდა 5 აბაჯს; შემდეგ თუმანი-(მ) შეიცავდა 10 მინალთუნს ანუ 50 აბაჯს; ეს სათვალავი საფუძვლად დაედვა ქართულ-რუსულ ფულებს, რომელიც იჭრებოდა ტფილისში 1804-1833

წლებში. შავი ფულები იყო ერთ ფულიანი (ე), ორფულიანი (ი), ოთხ ფულიანი (კ). თეთრი ფულები იყო ნახევარაბაზიანი (რ), ერთაბაზიანი (ს) და ორაბაზიანი (უ). რატომ ეწერა ერთს ფულზედ რიცხვი 5? გვლდენშტეტის მოწმობით ერთი ფული იწონდა $2\frac{1}{2}$ დრახმს სპილენძს, მაშასადამე 5 იმის მიხვეწებელი ყოფილა, რომ ფულში $\frac{5}{2}$ დრახმა სპილენძი ყოფილა. ამ ცნობაზე დამყარებით პროფ. ივ. ჯავახიშვილმა მშვენიერად გამოარკვია, რომ ფულის აღრიცხვის და სისტემის ერთეულად მე-17-18 საუკ. $\frac{1}{2}$ დრახმა სპილენძი ყოფილა მიღებული და თვით ვერცხლის ფულის ერთეულებისათვისაც საფუძვლად სპილენძის წონითი რაოდენობა მიუღიათ (იხ. მისი. ნუმისმატიკა-მეტროლოგია, გვ. 27-30, 32-35).

ასლად შექმნილი ორი ხელნაწერი.

№ 27

ქართული დრამატიკა შეთხზული ტფილისის საკეთილშობილოს სასწავლებლის მოძღურის პროტოპოპის იოანე ქართველისაგან სახმარად მისვე სასწავლებლისა. 1809 წელსა, ტფილისს. დაწერილი ყოფილა ლურჯ ქალღმერთს, ეხლა დაკულია ხოლმე განცალკევებული ფურცლები, ზოგჯერ ნაფლეთები, რომელნიც დაწებებულნი არიან ახალ ქალღმერთს და მოქცეულნი ყდაში, in folio დ.

წიგნს ჰქონია ასეთი წინასიტყვაობა:

წინა უწყება მკითხველთადმი.

თუმცაღა ცნობა კანონთა დრამატიკისათა კმად აღწერილ არს განსუჭნებულის საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარხისა ანტონისაგან მის მრჩმნილსა დრამატიკასა შა, გარნა ვინამთგან სივრცისა გამო მისისა არა ადვილ ძალ უმსთ(sic) ჰწავლად იგი მცირ წლოვანთა ყრმათა, ამისთ და გულს მოდგინებისა ძლითცა თანამდებობისა ჩემისადმი, ეგრეთვე სასარგებლოდცა ყრმათა თანამემამულეთა ჩემთათა დავჰ(შ)უჭრ შეთხ-

ზუასა შა წინამდებარისა ამის წიგნისასა. კელ მყოფმან აღწერად ამისა ვიგულსმოდგინე მსგავს ყოვლად სისტემაი (სისტე-კაი?) მისი როსსიულისა ღრამატიკისა თანა, ხ სხუანი კანონნი ლექსთ წარმოებისა და ლექსთ თხზულებისანი დავჰნდე ყნივე ესრეთნი, ვა მოითხოვდა თჯსება ქართულისა ენისა. ამას შა ხმარებულნი წოდებანი რლთამე სიტყუს ნაწილთ მდევართანი, ეგრეთვე განყოფილებანი მათნი და სხუანი, თუმცალა არიან სახელდებულ ახლითა გუარითა, გარნა არა წინა აღმდევად სხუათა ღრამატიკათა ქართულსა ენასა ზედა ქმნულთა, ად მსუბუქ და უსრულეს ცნობისათჯს ხელოვნებისა ამის ყრმათა მრ როსიულისა ენისა მოსწავლეთა. ვკსასოებ რლ გულსმო-დგინებული ამისდამი შემძლებელ იქმნების მოპოებად სარ-გებლობისა მცირისა ამის შრომისა ჩემისაგან. ხოლო უსრუ-ლესად მეცნავი ამის ხელოვნებისა. უკეთუ ჰპოებს მას შა ნაკლულევანებასა რასამე არა გიებულ მყოფს მე მისთს, ად თვით იმეცადინებს სრულ ყოფად მისსა.

პროტოპოპი იოანე ქართულოვი.

პირველი რვა ფურცელი სულ ქართული ტექსტია, შემ-დეგ რუსულ-ქართულია, ქართული თარგმანია რუსული ტექს-ტისა. ბოლოში ხუთი თაბანი სულ მარტო რუსული ტექსტია.

სათაურები ასომთავრულით არის ნაწერი.

ალ. ცაგარელი ამბობს, რომ იოანე ბატონიშვილის წიგ-ნების კატალოგში მოხსენებულია იოანე ქართველოვის ქარ-თული გრამატიკა შედგენილი 1809 წელს, მაგრამ მას ეს გრა-მატიკა არ უნახავს (იხ. მისი შრომა რუსულ ენაზედ, ქართული გრამატიკის ლიტერატურისათვის, გვ. 39).

№ 28.

სახარება, ოთხთავი, ხუცური ხელნაწერი თეთრ კარგ ეტრატზე, in 4, ხელი ნუსხა ხუცურია, გარდა მეთაური ასოებისა, რომელნიც ასომთავრულია. ყდა ახალი აქვს. თავში

ორი ფურცელი ეტრატისა დაუწერელია, ტექსტი იწყება ევსების ეპისტოლეთი:

ეპისტოლე ევსების კარპიანეს მართ: ამას შემდეგ ორ ფურცელზე ოთხი ფერადით შესრულებული კამარა არის. ყველა კამარების თავები შემკობილია ერთგვარი ყვავილებით, ფერადებია მწვანე, ოქროს ფერი და წითელი. ყველა თავს წინ მიუძღვის სათვალავი სახარებისა. სახარების ტექსტის წინ მახარობელის სურათია ფერადებით შესრულებული: წმ მთე, წმ მარკოზ მხრბლი, წმ ლკა მახრბლი, წმ ინე მხრბელი.

თითოეულს სახარებას მახარობელის სურათის წინ მიუძღვის სათაური სახარებისა. იოანე მახარობელი თვით არ სწერს სახარებას, არამედ პროზორეს უკარნახებს. ზემოთ კუთხიდან უფლის მაკურთხეველი ხელი მოჩანს, მახარობლები ყველა ფიქრში არიან და ჯერ წერა არ დაუწყიათ გადაშლილ ფურცლებზე. სურათები ფერადიან რამკებშია მოქცეული. ხელი მე-13 საუკუნის არის, ნაწერია ორ სვეტად, თითო სვეტში 25 სტრიქონია.

მათეს სახარების სარჩევის შემდეგ ორს გვერდზე მე-5 verso და მე-6 recto მხედრული წარწერა ყოფილა მე-13 საუკ. მაგრამ პირველ გვერდის წარწერა განზრახს რულიად ამოფხეკილია და მხოლოდ ქიმიურის რეაქციით შეიძლება მისი აღდგენა, ისე არ იკითხება. შემდეგი ნაწილი იკითხება ასე:

... დაუსაბამოსა ღთისა პირითა. და განმცემელისა იუდასამცა თანა არს ნაწილი მისი: ხ თქნ წნო და ღთ შემოსილნო პატიოსანნო მამანო და ძმანო ჯუარელნო. მიითუალეთ მცირე ესე გლს მოდგინებაი. ჩნი, და რქს აღმოიკითხვიდეთ. სამეუფოთა ამათ სიტყუათა, მცნებისათჳს უფლისა ლოცვაჳყოფდეთ მდაბალთა მონაზონთა. ბასილი და დიმიტრისტჳს: საცნაურ იყვნ სიწმიდესა თქნსა რი უამი აღსასრულისა ჩემისაი მაგას წდსა მონასტერსა შინა გამეგო: გარნა სიღრმემან სიბერისამან. და თჳთ მპყრობელთა აელმწიფებამანცა, არ ღირს მაუფლეს: ესე წდაი სახარებაი სულიერისა შვილისა ჩემისა სჳმეონ *) ხუცისა აელითა მიითუალეთ. სრუ-

*) ასო ჳ ყოველგან ხუცურია.

ლებით გარეთ ღილოკილოითურთ ზარხოდ ოქროითა და ვე-
ცხლითა შემოსილი. და წაილოცვაი თქნი იყავნ მფარველ
სულთა ჩინთა:|-

იოანეს სახარების ბოლოს ტექსტის ხელით, მაგრამ უფ-
რო წვრილის ასოებით სწერია:

ამისი დამწერელი ცდვილი მაილ დავით-

ის ძე ლცვასა ღირს მყვთ ვინცა

პნახოთ:.

ამას შემდეგ იწყება ვრცელი სარჩევი სახარების საკითხ-
ხავეებისა, ფურცელი 225-246.

მე-231 ფურცელზე შუაში წითლურით სწერია:

ოწო მმწო ეს ვნბისა კრკისა სწრბნი ბერძულად
არიან: და ბერძულისაგან დაგვიწერიან: სწმ კულა გნგებო
არაო გპვწნია: არცა დაგვწერია თქნ კულა ვითაცა აშენდე-
ბდთ ვგრეცა ქმენით. თუ გინდა სადა გნ ღირს ყფდ სმენდ
ჩნდა, და თუ გინდა ქართლითა გნ გებითა წაკითხლმ.

მე-247 ფურცელზე ახალ ეტრატხედ არა ტექსტის ხელით
ხუცურად სწერია:

დბმ და სრლ მყფელსა ყნისა კთილისსწა: და ჯწა
პტსწსა ქენანთა სიქადულსა შეიკწმამ წწამ ესე ოთხთავი
ეელითა ფდ ცდვილისა ურბნლ მთვარ ებისკოპოსისა ევ-
ლასესითა სააკაპს ძისათა: ვლასეს და მისთა მიცვლბლთა
ყთავე შწს ლწ. ვინცა ბრძანოთ თქწცა შგწს ლწ: ჩმს მწფეს
ივანტბლს შწს ლწ: ჩმს ბერს გბრილს შწს ლწ:.

ურბნისის ეპისკოპოსი ვლასი ანუ ევლასე და მისი თანა
მოგზაური ტფილელი ვარნავა იყენენ იერუსალიმში, ჯვარის
მონასტერში, 1570-1572 წლებში, ამათ ბევრი წიგნი შეუკახ-
მავთ ამ მონასტრის ბიბლიოთეკისა (იხ. ა. ცაგარელის წიგნი.
ქართული ძეგლები წმიდა ადგილში და სინას მთაზედ, რუსულ
ენაზედ, გვ. 64, 88-89, 168, 182).

ამავე ფურცლის მეორე გვერდზე სხვა მერმენდელის
ნუსხა ხუცურის ხელით სწერია:

წ: მე მონაწონმწ ანდრია მოვაჟედინე. წწმ ესე სხრბმ.
და შვსწირე პტსწსა ცხველს მყფელსა ჯწა წწა გოლოგოთას.
სწსწრად სწლისა ჩწისა თწ. და მშბლთა ჩწთაო. ცდვთა
შწსწდობლდ. მე ანდრიას კწდელქსა პტსწის: ჯწისსა მესხსა

ვაზნიძესა (თუ ელზნიძესა?). უწყის ღწ ჩმის აღნის მოღწე-
ბითა მოვიგე და გავაკეთე წა ესე სხრბამ მს ქმსა ოდეს კა-
ხეთიდაღმა პლ რუსეთს წველ. და ვინცა მიემთხვოთ ამაწთა
სხრბმთა უწდობასა. ბრძანებდეთ თქნის ღწის სყრლის
გლისათს. და ვინცა და რამნცა კცმწ ესე გმოაჯუას:
ჩმთამცა ცდვათა მზღველი არის: იუდასთანამცა და ისჯე-
ბის და შეჩუწბლმცა არის შჯდის კრბისგწ:

ამ მინაწერებიდან სჩანს, რომ სახარება სამჯერ ყოფილა
შემოსილი სხვადასხვა დროს და სამჯერვე მოუცარცვავთ.
ესლანდელი ყდა მეოთხეა, ახალი.

მე-246 გვ. verso მინაწერებია ხუცურად სხვა და სხვა ხე-
ლით, მაგრამ ზოგიერთი წაბღალულია, ზოგიერთი მქრალია.
იკითხება შემდეგი:

ქე ღო დაიცვენ და შეუნდვენ ძმათა ჩწთა იაკობს ალ
ბერდ: (აქ სტრიქონს ზემოთ სწერია: იბ).

ქე ღო დაიცევ და შეუნდენ ძმამ ჩწნი სისი(?) და შვილნი:
იანე და პეტრე: და გი: და მრმ: და სადი: და ღანია: სეთ-
ლალი. რამონდა:

ქ. ო ღო დაიცვენ და შეიწყლნ ძმწნი ჩწნი ისბ და იწე:
გბრლ კელანის მწწნებელისა შვილის შვილნი და ღირს ყვენ
ჩწ ჯრლთა ძმბსა და შეპანისასა(?):-

უო ღო შეიწყლნ ძმამ ჩწნი სიკილიელი: ოტოსკარიონ:
პტე და ქეფორე შვილნი მისნი: და ციცილია:- და ლობერდი:
ფირანგოს: ფრაგა.

უო ღო შეწყლე ჩწნი ძმამ ბაბისკი ვარდის ძე და
|შვილნი მისნი...

ქ. |ღო შეიწყალენ და დაიცვენ| ძმანი ჩწნი: კონმოტიე:
კოსტანტინე: და ბო ... ამინ იყენ: მოიკსენწო ღო ხაზინ ლუს-
მამ და ფერის:

ამრიგათ, ეს სახარება საქართველოშია დაწერილი და
შემდეგ წარგზავნილი იერუსალიმში, ქართველთ ჯვარის მო-
ნასტერში. ჯვარის მონასტრიდან ის კარგი ხანია გაუტანიათ,
ვინაიდან ეს სახარება არც ა. ცაგარელის კატალოგშია მოხ-
სენებული და არც რობერტ ბლეიკის.

1 2 3 4 5

6

15
 16
 17
 18
 19
 20
 21
 22
 23
 24
 25
 26
 27
 28
 29
 30
 31
 32
 33
 34
 35
 36
 37
 38
 39
 40
 41
 42
 43
 44
 45
 46
 47
 48
 49
 50
 51
 52
 53
 54
 55
 56
 57
 58
 59
 60
 61
 62
 63
 64
 65
 66
 67
 68
 69
 70
 71
 72
 73
 74
 75
 76
 77
 78
 79
 80
 81
 82
 83
 84
 85
 86
 87
 88
 89
 90
 91
 92
 93
 94
 95
 96
 97
 98
 99
 100

7

101
 102
 103
 104
 105
 106
 107
 108
 109
 110
 111
 112
 113
 114
 115
 116
 117
 118
 119
 120
 121
 122
 123
 124
 125
 126
 127
 128
 129
 130
 131
 132
 133
 134
 135
 136
 137
 138
 139
 140
 141
 142
 143
 144
 145
 146
 147
 148
 149
 150
 151
 152
 153
 154
 155
 156
 157
 158
 159
 160
 161
 162
 163
 164
 165
 166
 167
 168
 169
 170
 171
 172
 173
 174
 175
 176
 177
 178
 179
 180
 181
 182
 183
 184
 185
 186
 187
 188
 189
 190
 191
 192
 193
 194
 195
 196
 197
 198
 199
 200

8

201
 202
 203
 204
 205
 206
 207
 208
 209
 210
 211
 212
 213
 214
 215
 216
 217
 218
 219
 220
 221
 222
 223
 224
 225
 226
 227
 228
 229
 230
 231
 232
 233
 234
 235
 236
 237
 238
 239
 240
 241
 242
 243
 244
 245
 246
 247
 248
 249
 250
 251
 252
 253
 254
 255
 256
 257
 258
 259
 260
 261
 262
 263
 264
 265
 266
 267
 268
 269
 270
 271
 272
 273
 274
 275
 276
 277
 278
 279
 280
 281
 282
 283
 284
 285
 286
 287
 288
 289
 290
 291
 292
 293
 294
 295
 296
 297
 298
 299
 300

9

301
 302
 303
 304
 305
 306
 307
 308
 309
 310
 311
 312
 313
 314
 315
 316
 317
 318
 319
 320
 321
 322
 323
 324
 325
 326
 327
 328
 329
 330
 331
 332
 333
 334
 335
 336
 337
 338
 339
 340
 341
 342
 343
 344
 345
 346
 347
 348
 349
 350
 351
 352
 353
 354
 355
 356
 357
 358
 359
 360
 361
 362
 363
 364
 365
 366
 367
 368
 369
 370
 371
 372
 373
 374
 375
 376
 377
 378
 379
 380
 381
 382
 383
 384
 385
 386
 387
 388
 389
 390
 391
 392
 393
 394
 395
 396
 397
 398
 399
 400

10

Handwritten text in a cursive script, possibly a musical notation or a list of characters, spanning the first two lines of the section.

Vertical handwritten text on the right margin of the first section.

11

Handwritten text in a cursive script, spanning the first two lines of the second section.

Vertical handwritten text on the right margin of the second section.

12

Handwritten text in a cursive script, spanning the first two lines of the third section.

13

Handwritten text in a cursive script, spanning the first two lines of the fourth section.

7: 7: 7: 5: 8: 8: 8: 8: ~

14

4: 3: 2: 1: 9: 7: 6: 5: 7: 6: 7:
~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~

15

4: 5: 8: 9: 7: 9: 8: 9: 8: 11:
8: 6: 5: 5: 2: 0: 1: 11: 8: 8: 4: 11:
5: 4: 1: 9: 8: 8: 7: 6: 6: ~

16

8: 2: 9: 8: 2: 5: 9: 8: 9: 0: 2:
2: 5: 8: 11: 11: 8: 6: 4: 4: 8:
L: ~

17

8: 11: 11: 11: 11: 11: 11: 11: 11: 11: 11:
8: 7: 8: 3: 0: 8: 4: 1: 6: 8: 9: 9: 8:
8: 5: 5: 9: 0: 8: 4: 4: 4: 7: 8: 11:
C: 11: 11: 11: 11: 11: 11: 11: 11: 11: 11: 11:

Handwritten text in Arabic script, likely a manuscript page. The text is arranged in several lines, with some characters appearing to be stylized or possibly representing a specific dialect or code. The script is dense and fills most of the page area.

შემჩნეული ცდომილებანი:

გვ.	სტრიქონი	სწერია:	უნდა იყოს:
2	3 ქვემოდან	მიმქცია	მიიქცია
7	4 ზემოდან	მახელით	სახელით
31	1 „	ფონით	ფონდით
32	11 ქვემოდან	ეჭ	კჭ